

తెలంగాణ
దరిత్రము.

Gangayya gann

Telaprolu

గ్రంథకర్త:

20/4

బద్దిరెడ్డి కోటిశ్వరావుగారు.

ప్రకటనకర్త:

కురుకూరి సుబ్బారావు,

ప్రాప్తయిటరు:—సరస్వతీ బుక్ డిపో,

బెజవాడ, కృష్ణాజిల్లా.

కాకినాడ :

కాకినాడముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపబడినది.

1937

కాపీరైటు రిజిష్టరు.]

[వెల రు 0—8—0.

1 కాళిదాసునిజన్మవృత్తాంతము	
2 బాల్యము	
3 కిరాతుని వివాహము	11
4 కాళికాదేవి ప్రత్యక్షము	
5 కాళిదాస—భోజరాజసమాగమము	
6 అశరీరవాణి	
7 కాళిదాసుని శరీరాశాస్త్రము	
8 కాళిదాసుని విజ్ఞానపాండిత్యము	
9 నవనవ—పంచపంచ	
10 విశ్వాత్మాపము	
11 అమావాస్య పూర్ణిమయగుట	...
12 చంద్రవర్జనము	...
13 జూదమునందు విడి కి గలిగించుట	3
14 కొఱవలయునట్లు	40
15 నీటిలో రాతికలక	42
16 ఛాందసశాస్త్రములు	46
17 బ్రహ్మరాక్షసుడు పలాయనమగుట	48
18 కాళిదాసుయుక్తి ప్రయుక్తులు	49
19 అల్లాణరాజు దర్శనము	51
20 కాళిదాసుని వాక్పటిమ	54
21 భోజనిమరణవర్జనము	55
22 కతివ్రతా ప్రభావము	57
23 భోజ కాళిదాసునిపునస్సమాగమము	60
24 జారత్వకళాశాస్త్రశరీర శలితము	64
25 రోగలి సమస్య	67
26 పుట్టుమచ్చ	69
27 కాళిదాసునియ కాలమరణము	70
28 భోజరాజు నిర్యాణము	73
	76

మహాకవి కాళిదాసుచరిత్రము.

కాళిదాసుని జన్మవృత్తాంతము.

తొలి కళింగదేశమున గొప్పతపోవన మొడు గలదు. అది సమస్త
ఫలపుష్పభరితమై, తపోనిష్ఠాగర్విష్టుల కునికిపట్టయి మునిజనాకర్షణీయ
ముగ నొప్పుచుండెను. అట్టియాశ్రమంబున జిరంతపుడను మహామనీ
శ్వరుఁ డొకఁడు చిర కాలము నుండి తపస్సు జేయుచుండెను. అతండు
కొంతకాలము వాయుభక్షణముచేతను; మఱికొంతకాలము జలభక్షణ
ముచేతను; మఱికొంతకాలము కందమూలాలు దినుచును; మఱికొం
తకాలము నిరాహారుఁడుగను మహాఘోరముగ తపఁబు గావించుచుం
డెను. వానితపోవేడిమిచే దిక్పాలకులు దల్లికొల్లి. ముల్లోకములు గంపి
చిపోవుచుండెను. వానితపోమహిమచే దనయంద్రత్వ మెక్కడ దూర
మగునో యని నిట్టూర్పు బుచ్చుచుండెను. అంత ముప్పదిమూఁడుకొల్ల
దేవతలు నింకొని సమీపించి మెటులయిన వానితపఃబు భంగంబు
జేయు నుపాయ మూహించు మని విన్నవించుకొనిరి.

అతట దేవేంద్రుఁడు రంభోర్వశీకాంతల రావించి "సుందరులారా!
భూలోకంబున కళింగదేశమండు చిరంతపుఁ డనువాఁడు మహాగ్రమైన
తపము జేయుచున్నాఁడు. వాని దారుణతపముచే దిక్పాలకులను నన్ను
నుఁగూడ కద్రధిష్టులఁ గావించునున్న వాఁడు. కావున మీ రీక్షణ మచ్చో
టకుఁ బోయి, మీగానవిద్యానైపుణ్యమున, నిష్ఠాగర్విష్టమునుండి వా
నిని మేలుకొలిపి; మీయపురహంసలావణ్యాదులచే వానిని దిగ్భీమఁ
గావించి; మీశృంగారహంసభావచేష్టలచే వానిమనస్థైర్యమును వికలము
గావించి; వానితూపులబోలు మీచూపులచే మదనకదనరంగమునకు

వాని నీడ్చుకొని పోయి, నిరంతరనాకీలోలునిఁ గావించి రం"దని యాన తిచ్చెను. వారాంగనలు సమ్మతించి భూలోకంబునకుఁ బోయిరి.

మూర్తీభంగించిన బ్రహ్మతేజమో యచునట్లు వెలుంగుచున్న చిరం తపుని దేవకన్నియలు జూచి, వానితపోగ్రజ్జ్వలలచే, భస్మీభూతుల మగుదుమేమో యని, భయసంభ్రమములచేత నించుక వెచుకంజ వేసి, యెట్టకేలకు ధైర్యము దెచ్చుకొని, మెల్లమెల్లగా నాతనియొద్దఁ జేరి, వానికి ఫలపుష్పములు దెచ్చియిచ్చుచు, నాశ్రమము బరిశుభ్రముగ నూడ్చుచు, నారబట్టలుదికి యారవైచుచు నెన్నియో తెఱంగుల వానికిఁ గొంతకాలముదనుక శుశ్రూష జేయుచుండిరి. క్రమంబుగ నాతఁడు వారలతోఁ జనువుగ మాటలాడుటయు, దత్సమయాచుకూలముగ సస్పరాంగనలు రాల్గరగించుగానము సేయుచు, నవ్వుచుఁ గేరుచు వాలు జూపులఁ బ్రసారంబున విభ్రమముఁ గొలుపుచు, కరస్పర్శమున మోహ వివశునిఁ గావింపుచు, నెట్టకేలకు వానినిఁ దమయొడిలో నైచుకొనిరి. నాటినుండియు, సతం డాతపోనిష్ఠనంతయుఁ దన్వంగులముఖారవిందముల నిల్పి, హేమామాగ్నినుండి కామాగ్ని కుఱికి, యోగంబు రాగంబుఁ జేసి, బ్రహ్మధ్యానమును, పణ్యాంగనల రూపలావణ్యానుల ధ్యానమున కప్పగించి, పర్ణకుటీరము పచ్చవిల్తునికుటీరముగ మార్చి, నిరంతరస్త్రీలోలుడై, కామినీలోకసమ్మోహనాస్త్రంబునఁ బరలోకంబు మఱచి, దేవాంగనలతోడిదే లోకమని నమ్మి స్వేచ్ఛగా విహరించుచుండెను.

అంతఁ గొన్నాళ్ళకు దేవమూర్తులు చిరంతపుని యుగ్రతపం బునుఁ జూడఁదలఁచి యాతపోవనంబున కరుదెంచిరి. కాని, వాని తపో వ్యాపారమంతయుఁ గామవ్యాపారములయందు లీన మొనరించి యుండుటఁ జూచి యచ్చెరువొంది, 'చిరంతపా! తుచ్చమగుకామాగ్నిఁజొచ్చి, తపోభాగ్యమెల్ల భస్మీపటలము గావించుట నీయట్టివానికిఁ దగదుసుమా!' యని యించుక మందలించిరి. చిరంతపుఁ డిపు డజ్ఞానావస్థలో నుండు

టచే, మహామునులమాటలుఁ బాటిసేయక నెకసక్కియు లాడి శూల
నాడెను. వానితరస్కారవచనములకు మునులు కోపఃస్ఫూర్తి తమానసు
లై “దుర్మదాంధా! మునిజనవిరుద్ధముగ సవాచారము సానుల సరస
సల్లాపములపాలుఁ గావించి, కామాంధుఁడవై మమ్ముఁ దూలనాడితివి
గావున, నీ పుత్రరజస్మాబున నొకకిరాతుఁడవై యుండువుగాక.” అని
శపించిరి. మునుల శాపాక్షరములు వినినతోడనే చిరంతపుఁడు గడగళ
వడకుచుఁ బశ్చాత్తాపచిత్తుఁడై, నాయపరాధము తుమింపుడని వారి
పాదంబులు బట్టుకొని దీనాననుఁడై వేడుకొనెను. సదయహృదయులగు
మునీశ్వరులు, వానిం జూచి “ఓయీ! ఇచ్చినశాపము గ్రమ్మరింప నెవ
రితరము గాదు. కాని, కొంతమార్పు జేసెదము. నీవు మొదట బ్రాహ్మ
ణకులమునఁ బుట్టియు, వీర్యాగంధములేక గిరాతుఁడవై యుండెదవు.
అనంతరము కాలీవరప్రపాదంబున లోకోత్తరపురుషుండ వయ్యెదవు.” అని
పలికి తమనివాసంబులకుఁ బోయిరి. కొన్నాళ్ళకు చిరంతపుఁడు భయ
భ్రష్టుఁడై యందుకు గొరగానక నల్ల మరణించెను.

బాల్యము.

అట్లు గతించిన పరంతపుఁడు త్రరజస్మాబున నొకబ్రాహ్మణగర్భం
బునఁ గుమారుఁడై పుట్టి రూపమస్మగుఁడై యెల్లరకు ముద్దుఁగొలుపుచు
నధికగారాబముతోఁ బెరుగుచుండెను. కుట్టచాఁడు దినదినప్రవర్ధమాన
చంద్రుఁడై యెదేండ్లపాఁయుఁ డయ్యెను. తల్లిదండ్రులు వాని కక్షరా
భ్యాస మొనరించిరి. అనంతర ముపనయనము మొదలగునవియుగూడ
జరిగెను. కాని, వానిపొట్టఁ జూచిన నొక్కయక్షరమైనను లేదు. నిరంత
రము దుష్టులసాంగత్యమున దురాచారుఁడై, వేళ కిటికి వచ్చిమాత్రము
కడుపునిండ భుజించి స్వేచ్ఛావిహారము సేయుచుండెను కాలక్రమంబున
నతండు మఱింత ముండఁగై గ్రామస్థులతోఁ గలహించుచుఁ దిట్టుచు,

బ్రహ్మచర్యము చేయు. ప్రజలు వానిబాధలఁ బడలేకపోయి వానితల్లికం
 పుట్టినది నామమామలు చెప్పుకొనియు, నింకమీదట మర్యాదగ నొచ
 వింపఁడేని తగిన శాస్త్ర జేసెదమని చెప్పుమఁ బోవుచుండిరి. మాతాపితలు
 వాని కెన్నివిధములొ బుద్ధి గఱపిరి గాని, వానికుష్ప్రవర్తనము మర
 లింప లేకపోయిరి. మఱింత గట్టిగా మఁదలించిన, నతఁడు జననీజనకులందఱ
 గూడ గొట్టుచుండెను. తల్లిదండ్రులకు బ్రాణము విసిగి చెప్పవచ్చిన
 మస్తులతో నతఁడు మాకు పుత్రుఁడుగాఁడు. శత్రువుఁడు. ఇంక మీ
 ఘానుసారముగ వాని నేమైనఁ జేసికొనుఁడని చెప్పివైచిరి. రోజుపైఁబడిన
 కొలది వానిను శ్చేష్టలు మితిమీరిపోవుటచే గ్రామస్తులందఱేకమై,
 యొకనాఁడు వానిని కుక్కను గొట్టినట్లు గొట్టి గ్రామాంతరములకుఁ
 బాఱఁదోలిరి.

పిమ్మట వాడు కూటికి గుడ్డను గూడ మొగము వాచి యుదంగు
దిరుగుచు నొక యడవిలో కిరాతులుండు పల్లెకు బోయి వారి నాశ్రయించి
తననడవడికిఁ దగినవారే దొఱకినందులకు సంతసించి, నాటినుండి
వారిలో గలసి మెలసి సొచరింపుచు, మధుపానభక్షణము సేయుచు,
జంతహి సగుం దనురక్తిఁ గలవాఁడై, బొటసారుల తలలఁ బగులఁగొ
ట్టుచు నెన్ని ఘోరకృత్యములలో సేయుచుండెను. చూచితిరా! వేనాధ్య
యనసంపన్నుని కుమారుడు, వివేకహీనము లేక పశుప్రాయుఁడై యెట్లు
సొచరించుచున్నాఁడో? విద్యాగంధము లేనివాఁడగుట చేతనేగదా కుల
శీలములు గూడ మఱచి కేవలము కిరాతుఁడై పోయెను. కావున మానవ
జాతికి విద్యయే పరమావధి.

శ్రీరాఘవివివాహము.

ఆకిరాతుడుండు గ్రామమునకుఁ గొలదిమైళ్లమారమునందున్న
మాళవదేశమును సాళ్వఁడయరాజు పాలించుచుండెను. ఆరాజునకు నా

రదయచు పుత్రికారత్నము గలను. ఆపె సర్వాంగసుందరియూ, సుశీల
యూ, సుగుణఖనియు నై మిగుల గారాబమున వెలుగుచుండెను.
రాజు, సకలవిద్యాసాగరుడగు నొకబ్రాహ్మణోత్తముని రావించి, సమ
స్తవిద్యలుఁ గఱపవలెని తనకుమార్తెను వాని కప్పగించెను. బాలికా
రత్నము సూక్ష్మగ్రాహి యగుటచే, గురువులు చెప్పినదే తడవుగా సమ
స్తవిద్యలును కొలదికాలముననే నేర్చుకొనెను. విద్య సంపూర్తియగు
టచే గురుదక్షిణగా ధనకనకవస్తువాహనాను లిచ్చి గురువునకు సమ
ర్పించి రమ్మని రాజు పుత్రికును బంపించెను. గురువు విద్యాసంపన్నుడై
గాని, గుణసంపన్నుడు గాకుండుటచే, వచ్చినరాకుమార్తె నూత్నయా
వనకళాపిపాసాపీడితుడై మోహవేశమున నొడలు మఱచి బాలికార
త్నముతో నిట్లనియె.

సుందరాంగీ! నీగురుభక్తి కెంతయు సంతసించితిని. నా కీ చీనీచీ
నాంబరధనాను లేల? నీవయోమాళలాణ్యాతిశయంబులు జూచిన
నాటచుండియు, మదనశరాన్నితప్పుడనై, కుసుమసన్నిభమగు నీతను
లత నొకసారి బిగ్గఁగొనిలించుకొని, నీకెమ్మోవి సుధారసధారలుఁ
గ్రోలి మత్తిలవలెనని, జలబింకవుకై వేచియున్న చకోరముభాతి వేచి
యున్నాను. నిజముగ గురుభక్తి గలదానవేని నాకోరిక నీడెప్పు మని,
బాలికామణి కరంబుచు గ్రహింపఁ బోయెను.

గురుని మోహవేశపిశాచచ్ఛేదకు రాకుమార్తె భయాశ్చర్య
సాధనమాయత్తచిత్తమై దూరంబుగఁ జని, “దురాత్మా! శిష్యుడ్రోహీ!
ఎంతపాపమున కొడిగిట్టఁదలచితివి? గురు వనఁగాఁ దండ్రవంటివాఁడు.
శిష్యులనఁగా బిడ్డలవంటివారుగదా! బిడ్డసమాననగు నన్ను గవయఁ
జూచెదవటరా పాపాత్మా! నీకు వావివరుసలు లేవా? పాపభీతి
లేదా? బ్రాహ్మణసంభూతుడవు కావా? సరళశువా! మాతండ్రితో
నీయుదంత మెఱిగించి నీయుసురులుఁ దీయింపఁగలను గాని, గురువ

ధామహాపాతకభయంబున నిచ్చు తుమిదితిని. ఇంక నెన్నఁ డిట్టికోరి కలు గోరక మనియుండు"మని, చివాలున తనమందిరమునకుఁ బోయెను. పోవుచున్న బాలికతో, నీవు నాయాశాలత గ్రుంచివై చితివి గావున, నిండుకుఁ బ్రతిఫలముగ నేను ని న్నొకకిరాతున కిచ్చి పెండ్లి జేయింపకున్న నేను బ్రాహ్మణుడఁ గానని శపథముఁబట్టెను.

కొన్నిదినంబుల కాకన్యారత్నము దుష్టలగ్నమునఁ బుష్పవతి యయ్యెను. రాజున కాసంగతిఁ దెలిసి, యాబ్రాహ్మణగురువునే రావించి గ్రహశాంతిఁ జేయవలయునని విన్నవించెను. ప్రతీకారంబునకుఁ దగినయదను దొరకినదని యాబ్రాహ్మణుడు తనమనంబున సంతసించి, రాజేంద్రా! ఈయరిష్టము గ్రహశాంతులతోడను బ్రాహ్మణసంతర్పణల తోడను దీరునది కాదు. ఈక్షత్ర మతిదుష్టమైనది గావున బాలికనె పరిత్యజింపవలయును. కన్నకూతును పరిత్యజించుట దుర్ఘటము గావున, ధర్మశాస్త్రానుసారముగ నొకయుపాయముఁ జెప్పెదను. ఈకన్నియచు సుక్షత్రియవంశసంజాతునకుఁగాక, విద్యావిహీనుడగువాని కిచ్చి పెండ్లిజేసిన తద్దోషము నివారణమగును. లేదేని మీకు సర్వారిష్టము గలుగుట నిజమని వక్కాణించెను. రాజు కుమార్తెవిషయమై మిక్కిలి వగఁజెంది, బ్రాహ్మణుని యుపదేశము శిరసావహించి, విద్యా విహీనుడగు మూర్ఖునొక్కనిఁ దోడితెమ్మని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను.

రాజభటు లాయాప్రదేశములకుఁ బోయి తిరుగుచు నెట్లకేలకు బ్రాహ్మణకిరాతునిఁ జూచి, వీడన్ని విధంబులఁ దగ్గియున్నవాడని తలంచి, 'ఓయీ! నీకు రాజుగారికుమార్తె నిచ్చి పెండ్లి జేసెదము రా' రమ్మని నయభయంబుల బుజ్జగించి వానిం దోడ్కొనిపోయి రాజునకు గురువునకు జూపించిరి. ఆగుప్తగ్రహనివారణమున కితఁ డెంతయుఁ దగ్గియున్నవాడని గురువు చెప్పెను. రాజమాత్రము కిరాతరూపధారియగు వాని కాత్మజ నిచ్చి పెండ్లి చేయవలసివచ్చెగదా ? యని బహుభంగుల

జిత్తిది, విధిక్యతమున కింతసేపు వగచి, చింతించినఁ బ్రయోజనము లేకుగదా యని, మనసు పదిలఁబఱచుకొని, యొకశుభవినింబున నాకి రాతునకు తనహుతురు నిచ్చి సామాన్యమైన వివాహముఁ గావించెను.

నాటిరాత్రియే పునస్సాధానమహూత్సవముఁ గావింపఁదలఁచి నెలికత్తెలు రాకుమారిని సర్వాలంకారభూషితురాలుగా నొనరించి విలాసమందిరమునకు దోడ్తెచ్చుచుండిరి. ఇతకుముందే పెండ్లికొడుకున కామందిరముఁ జూపించి, వాని నంకుప్రవేశపెట్టిరి. అతఁ డామందిరచిత్ర విచిత్రాలంకారములను, పలువిధదీపకాంతులను, రత్నమణిమయ ప్రదీ ప్తులను, హంసతూలికాతల్పులు నాదిగాఁ జూచి దిగ్భ్రమఁ జెంది, చెంత బంగారుపల్లెరము దుంచఁబడిన పంచభక్ష్యానము గడుపార మెక్కి, మెల్లగా హంసతూలికాతల్పుముపైఁ జేరి పఱుండెను. అటులా పరిచారికలు రాజపుత్రిని బుజ్జగించి, యామె నెట్టులో శయ్యాగృహం బునఁ జేర్చి, తలుపులు మూసి యావలకుఁ బోయిరి.

రాకుమారి పసిడిబొమ్మవలె దేదీప్యమానప్రభలతో వెలుగు చుఁ బతికరస్పర్శభాగ్యమునకై, సిగ్గులజ్జాభరంబుతో నొకమూల నొదిగి వీక్షించుచుండెను. కాని, ప్రాణేశ్వరుఁడు శయ్యనుండి కదలమెదలకుండు టచే, వివాహబడలికవలన నిద్రించి యుండునని తలంచి, మఱికొంత సేపు శయ్యకుఁ సమీపముగనే నిలువఁబడి యుండెను. అప్పటి కర్ధరా త్రమైనను పతి మేల్కొనకపోవుటచే నామె విచారాక్రాంతయై, వానిఁ దరిజేరి సుగంధద్రవ్యములతో వానికి శీతలోపచారములు గావించెను. వాని కాయపచారములన్నియు నెనుబోతుమీఁద వర్షము గురిసినట్లు గాఁ బరిణమించెను. ఇదియుఁ గాదని కిన్నెరకఁతస్వరముతో గానముఁ జేసెను. అప్పటికిని వాఁడు నిద్రమత్తుచుండియే యిటునటు గదలి “ఓసీ ! అట్టె అరవక తొంగోసి” అని మరల ముసుగు వెట్టుకొనెను. ఆమె వానిమోటుదనమునకు భయసంశయాకులితస్వాంతయై, వానినిఁ దట్టి

లేపెను. అంతట వాడు త్రుళ్లి పడి లేచి “యొంకుకే అస్తమానం లేపు తా” వని గద్దించి పలికెను. ఆమె యెట్టలో ధైర్య మవలంబించి, ‘మీ రెవ్వరు ? మీశృత్తా త మేమి’ యని యడిగెను. అంత సతండు తన మోటుమాటులతో జరిగి కథ యంతయు జెప్పెను. రాకుమారి వాని మాటలు వినిచూతనే తరులత చదికిపోయింది. హృదయము కంపించినది. భయోత్పాతములు గలిగింది.

అయ్యో ! గుర్మాగుడ్డు గురువు లేగ్రామముందే నాజీవిత మంతయు గడచుట్టే జేసెనుగదా ! తనమరొకడు భగ్నము జేసి తిని నామనోరథముగూడ భగ్నము జేసినై చెను. కానిమ్ము గతించి నదానికి జిత్తుచుట నెత్తిన మని ధైర్యము చెప్పుకొని, నానిని సమీ పించి, “ఆర్యా ! బ్రహ్మజేజు మీ మొగమున దావిశ్చరించుచున్నది. దురభ్యాసముల మీ ప్రియతమికి వచ్చియున్నారు. మీరు విద్యావంతులై సుఖముట కొకయుకదేశము జేసెద. ఏ నెచరామని ముకుగ సతడు సరే యనెను. దేవా ! ఈయూ బైట కాళికాలయమున్నది. ఆమె భక్తాభీష్టప్ర దాయిని. ఇక్కడామోగ్రామసంచారము వెల్లియుండును. మీ రాలయ మునకు బోయి లోన గడియవైచుకొని కూర్చుండుడు. కాళి వచ్చి తలుపుదీయునువి గద్దించి పలుకును. మీరు భయపడక నాకు విద్యా దానము జేసిన తలుపు దీయును” సనిచెప్పుము. ఆమె నీభక్తికి మెచ్చి విద్యాదానము బ్రసాదించును. అనంతరము మనము హాయిగా సుఖంప వచ్చును. పోయిరమ్మని చెప్పెను. అంత సతండు నెల్లెయని రాకుమారి చెప్పినతెఱంగున కాళికాలయమున కేగి లోన గడియవైచుకొని నిశ్చితి గాఁ గూరుచుండెను.

కాళికాదేవి ప్రత్యక్షము.

అంతఁ గాళికాదేవియుఁ బురమెల్లడ స్వేచ్ఛాహార మునరించి సూలవజ్రమునఁ దనయాలయముఁ బ్రవేశింపఁబోవ, లోనఁ దలుపులు

మూయబడి యుండుట కబ్బురంబుఁ జెంది రోషాదుణితలోచనయై భీషణభాషణంబుల నిట్లనియె. “ఓరీ ! యెవడవురా నీవు ? నిర్భీతిగ నాదేవళంబుఁ జొచ్చి లోన గడియవైచుటకు నీగుండె లెట్లు తాళెనురా ? దురహంకారమున నొడ లెఱుంగక మృత్యుకరాళగహ్వరమునఁ జిక్కి చావనుంటివా ? దుర్మదాంధా ! నన్నెవతెగా భావించి యిట్లు సాహసించితివిరా ? లోకాపకారులగు రాకాసిమూకల జీకాకుపరచిన లోకమాతయగు మహేశ్వరి యని న న్నెఱుంగవు కాబోలు ! ముప్పదిమాఁడు కోట్లదేవతల కధిదేవతనై, చిత్స్వరూపిణినై, యాశ్రితజనకల్పిణినై, నకలచరాచరజంతుజాలమును పోషించునన్ను - హరిహరబ్రహ్మగు లేని తేరి చూడఁజాలని నన్ను నీమాగడమునకు గురిగావింప నొచితివా ? నరకశునా ! ప్రాణములం దాస్తకిఁ గలదేని వైశంబ కవాటముఁ దెరువుము.” అని గద్దించిన దేవికలుకుల కా బ్రాహ్మణికిరాతు.డు గొంతుజుంకు నెఱుంగక, ‘తల్లీ ! నాకు బద్దెయిమ్ము. తలుపుఁ దీసెదను.’ అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. బిద్దెలేదు. గిద్దెలేదు. ముందు తలుపు తెరువు మని దేవి మరల గద్దించెను. బద్దె యిచ్చినఁగాని తలుపు దెరువ నని యతఁడు బహులు చెప్పెను. అంతఁ గొక్కొక్కోకో యని కోళ్లు కూయసాగెను. తూర్పురేఖలుగూడ కొంచెము దెల్లనగుచుండెను. ఇంక నాలసించిన నాని జస్వరూపము జనులకు గోచరించు నని తొందరగా లోనికిఁ బోవఁదలఁచి ‘ఓరీ ! నీకు బిద్దె నిచ్చెద. తలుపురంధ్రముగండ నీనాలుకఁ జాపుము.’ అని చెప్పగా నతఁ డట్లు చేసెను. దేవి వానినాలుకపై బీజాక్షరములు వ్రాయగా నతఁడు తలుపులు దెరచెను. కాళికయు లోనఁ బ్రవేశించి, రూక్షేక్షణవీక్షణంబుల నాతని నవలోకించి ‘దురాత్మా ! ఎవడవురా నీవు. నిర్భీతిగ నామందిరముఁ జొచ్చి, బలాత్కారవరములుఁ బడయఁదలఁచితివా ! ఇదిగో ! దుష్టదానవులు పోయినమార్గమున నిన్నుఁగూడ జతజేసెద !’ అని చివాలునఁ దనహస్తమెత్తెను. దేవి, బీజాక్షరముల్గు

ప్రాసినంతనే వాని యజ్ఞానాంధకారపటలి పటాపంచ లయ్యెను. శారదపూర్ణిమాహిమాంశునివలె వానిమొగము కాంతినించెను బాలారుణ కాంతిప్రసారంబున వనజము వికసించినట్లు వానిబుద్ధి వికసించెను. సమస్తవిద్యలు వాని జిహ్వోగ్రమున సముద్రకెరటములవలె త్రుళ్ళింత లాడుచుండెను. శివజటాజూటమునుండి భూమికి విడువబడిన గంగా స్రవంతి వలె వానిగవితారసప్రవాహము వెల్లివిరియఁ జొచ్చెను. అట్లుగుటనతండు నిర్భయముగఁ జరుగవు మొగంబుతో దేలికఁ బ్రదక్షిణము జేసి ముకుళిత కరకమలుండై, యామెచరణరాజీవములు బట్టుకొని యిటు స్తుతింపఁ దొడఁగె.

స్తవము.

శ్లో. మాణిక్యపీఠా ముషలాలయంతీ
మదాలసాం మంజులవాగ్విలాసాం,
మాహేంద్రనీలద్యుతికోమలాంగీం
మాతంగకన్యాం మనసా స్మరామి.

శ్లో. చతుర్భుజే చంద్రకళావతంసే
కుచోన్నతే కుంకుమరాగశోణే
పుండ్రేక్షుపాశాంకుశపుష్పబాణ
హస్తే నమస్తే జగదేకమాతః.

శ్లో. మాతా మరకతశ్యామా మాతంగీ మధుశాలినీ
కుర్యాత్కటాక్షం కల్యాణీ కదంబవనోవాసినీ.

శ్లో. జయ! మాతంగతనయో! జయ! నీలోత్పలద్యుతే!
జయ! సంగీతరసికే! జయ! లీలాశుకప్రియే!

అని, యపూర్వకవితానూధురీజులబుతో, శ్లోకచతుష్టయము వెల్లివిరియునట్లుగా స్తుతించి, పెండియు నొడలెఱుంగని భక్తిపారవశ్యం

ఋషి సమ్మహాదేవిహృదయకమలము వికసించుచున్న దండక మొందు
నాశుభారగా రచించి యిస్తుత్రము జేసెను.

దండకము.

జయ ! జనని ! సుధాసముద్రాంత హృద్యస్మణిద్వీప సమూహ
బిల్వటవీమధ్య కల్పద్రుమాకల్ప కాదంబకాంతారవాసప్రియే, కృత్తి
వాసప్రియే ! సాదరార్బుణసంగీతభావనాసంభ్రమాలోల నీవనగాబద్ధ
చూళీసనాధాత్రికే । సానుమత్పుత్రికే, శేఖరీభూత శీతాంశురేఖామ
యాభావళీబద్ధ సుస్నిగ్ధనీలాలకశ్రేణి శృంగారితే । లోకసంభావితే;
కామలీలాధనుస్సన్నిభభూలతా । పుష్పసందేహకృచ్ఛానుగోళోచనా
పంకకేళీలలామాభిరామే, సురామే, ప్రోల్లసద్వాలికామాక్తికశ్రేణికా
చంద్రికామండలోద్భాసిగండస్థలన్యస్త కస్తూరికాపత్రరేఖాసముద్భూత
సౌరభ్యసంభాంత భృంగాంగనాగీతసాంద్రీభవస్మృత తంత్రీన్యరే ।
భాన్వరే; వల్లకీవాదనప్రక్రియాలోలతాళీదళాబద్ధ తాబంకభూషావిశేషా
న్వితే, సిద్ధసమ్మావితే; దివ్యహాలామదో ద్వేలహేలాలనచ్చక్షురాం
దోళన శ్రీసమాక్షిప్తకన్యకనీలోత్పతే, నిస్తుతే; స్వేదబిందుల్లాస
త్ఫలలావణ్యనిష్కృదసందోహసందేహకృచ్ఛానికామాక్తికే, సర్వమం
త్రాత్మికే । కుండమందస్మితోదారవక్త్రస్ఫుర త్పుగకర్పూరతాం
బూల ఖండోత్కరే । శ్రీకరే; కూదపుష్పద్యుతి స్నిగ్ధదంతావళీ
నిర్మలాలోలకల్లోలస్థమ్మేళనోఽపేరళోణాధరే । చారునీణాధరే; బంధు
రచ్చన్నహారాదిభూషాసముద్యోతమానానరంభ చంద్రోదయోద్వేల
లావణ్యద్వగ్ధావావిర్భవత్కృబుబిబ్బికహృత్కంధరే । మంధరే; బంధు
రచ్చన్నహారాదిభూషాసముద్యోత మానానవద్యాంగళోభే, శుభే;
రత్నకేయూరరశ్మిచ్చటాపల్లవప్రోల్లస ద్దోరతారాజితే । యోగిభిః
పూజితే; విశ్వదిబ్బుడలన్యాప్తిమాణిక్యతేజస్ఫుర త్కంకణాలంకృతే ।

సాధుభి స్సత్కృతే; సంగరారంభవేళాసముజ్జ్వలభూమిరవింద చ్ఛంద
 పాణిద్వయే । సంతతోద్బద్ధయే; దివ్యరత్నోర్మి కాదీధితిస్తామసంధ్యాయ
 మానాంగురీ పల్లవోద్బద్ధన్నభేంకుప్రభామండలే । ప్రోల్లసత్కుండలే;
 తారకారాజనీకాశహారావళి స్మేరచారుస్తనాభోగభారానమన్మధ్యవల్లి
 కళాచ్ఛేదవీచీనముల్లాస సందర్శితాకారసౌందర్యరత్నాకరే, శ్రీకరే;
 హేమకుంభోపమోత్తుంగవక్షోజభారావనమ్రే । త్రిలోకావనమ్రే; లస
 ద్వృత్తగంభీరనాభీసరిస్తీరశైవాల శంకాకరశ్యామరోమావళీభూషణే ।
 మంజుసంభాషణే; చారుశింజత్కటీసూత్రనిర్భర్తానుగలీలాధచుశ్శింజనీ
 డంబరే, దివ్యరత్నాంబరే; పద్మరాగోల్లసన్మేఖలాభాస్వరశ్రోణి శోభా
 జితస్వర్ణభూభృత్తలే । చంద్రికాశీతలే; వికసితనవకింశుకాతామ్రదివ్యాం
 కుశచ్ఛన్నచారుశోభాపరాభూతసింఘార శోణాయనూనేంద్రమాతం
 గ హస్తార్గళే । శ్యామలే; కోమలస్నిగ్ధనీలోత్పలోత్పాదితానంగతూణీర
 శంకాకరోద్దామజంఘూలతే, చారులీలాగతే; నమ్రదిక్పాల సీమంతినీకుం
 తలస్నిగ్ధనీలప్రభాపుంజసంజాతదూర్వాకురాశంక సారంగసంయోగం
 ఖన్నభేందూజ్వలే । ప్రోజ్వలే; దేవి! దేవేశ, దైత్యేశ, యక్షేశ, భూతేశ,
 వాగేశ, కోణేశ, వాయుగ్నిమాణిక్యసంఘృష్టబాలాతపోద్దామ లాక్షార
 సారుణ్యలక్ష్మీగృహీతాంఘ్రిపద్మద్వయే । అద్వయే; సురుచిరచవరత్న
 పీఠస్థితే । సుస్థితే; శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే, అశ్రుతే; దేవి! దుర్గా
 వసుక్షేత్రపాలై ర్యుతే, మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే, భైరవైరష్ట
 భిర్వేష్టితే, దేవి! వామాది భిస్సృశ్రితే, లక్ష్మ్యాజితక్వష్టకాస్సేవితే ।
 భైరవీసావృతే; పంచబాణేన । రత్యాచ సంభావితే, ప్రీతిశక్త్యా వసం
 తేన చామందితే । భక్తిభాజాంపరంశ్రేయసే । గీతవిద్యాది యోగాతి
 తృష్ణేన కృష్ణేన సంపూజ్యసే । భక్తిమచ్ఛేతసా వేధసా స్తూయసే ।
 విశ్వహృద్యైక విద్యాధరై గ్గీయసే । యక్షగంధర్వసిద్ధాంగనా మండ
 లై ర్మండితే । సర్వసాధాగ్యనాంఛాపతీభి ర్వభూభి స్సురాణాం సమా

రాధ్యసే । సర్వవిద్యావిశేషాన్వితం । చాటుగాఢాసముచ్చారణం కంఠ
 మూలోల్లసద్వర్ణ లేఖాన్వితం । కోమలంశ్యామలోదారపక్షద్వయం శుండ
 శోభాతి దూరీభవత్కింశుకాధం । శుకం లాలయాతీ । పరిక్రీడసే ।
 పాణిపద్మద్వయే నాపరేణాక్షమాలా గుణం । స్ఫటికం జ్ఞానసారాత్మ
 కం పుస్తకం బిభ్రతీ । యేన సంచింత్యసే । చేతసా తస్య వక్త్రాంతరాగ్ధ్య
 పద్యాత్మికాభారతీ నిస్సరే । ద్యేనవాయావకాభాకృతిర్భావ్యసే సోపి
 లక్ష్మీ సహస్రైః పరిక్రీడసే । కింసచిద్ద్యేద్వపుశ్శ్యామలం । కోమలం ।
 తావకం చంద్రచూడాన్వితం । ధ్యాయత స్తస్య లీలాసరోవారిధి స్తస్య
 కేళీవనం । నందనం । తస్యభద్రదాసనం భూతలం । తస్యగీర్దేవతా కింకరీ
 తస్యచాక్షాకరీశ్రీస్వయం । సర్వయంత్రాత్మికే । సర్వచక్రాత్మికే ।
 సర్వవర్ణాత్మికే । సర్వరూపే । జగన్మాతృకే ! పాహి మాం । పాహి
 మాం । పాహి॥

కోపోద్రిక్తురాలై వాని నంత మొందిపనున్న దేవి; యాకిరా
 తునికవిత్వ మప్రయత్నముగ వెలువడినను తద్విరచితమాఘకీరస
 ప్రభావంబున కెంతయు నుప్పొగి సుప్రసన్నయై వానికి వలయువరంబు
 లిచ్చి పంపెను. అతడు నాటినుండి కాళీవరప్రసాదుడై, కాళీదాసుఁ
 డగుటచే, గాళిదాసుండనుపేరఁ బిలువఁబడుచుండెను. అత నతడు
 దేవీసన్నిధానమునుండి వెలుపలకు వచ్చి, యికను దెల్లవారకుండు
 టచే వెంటనే రాజమందిరమున కేగి, తనరాకకై వేచియున్న భార్యను
 జూచి యామెపాదములపైఁ బడి, 'ఓసాధ్వీమత్సలీ! నీవు నాకు భార్యవు
 కావు. నీహితోపదేశమున నామాధ్యము నశించి విద్యావంతుడ నైతిని.
 కావున, నేటినుండి నీవు నాకు తల్లివి. ఎట్లనిన నిదినఱకై నను నిన్ను
 నేను భార్యాదృష్టితోఁ జూడలేను. ఎన్నఁడు నాకట్టి కోరికయు లేదు.
 శైలవిచ్చిరఁ బోయి వచ్చెద.' అని పలుకఁగా నాతనిపలుకుల కామె
 భయాశ్చర్యదృక్కులతో వాని యాపాదమస్తకముఁ బరిశీలించి విషాద

చిత్తయై కనుగొలంకులకుండి బాష్పవిగువులు జలజలరాల, భయ
కంపితశరీరమున గద్గదస్వరముతో నిట్లనియె. 'ఓమహానుభావా ! విద్య
నేర్పినగురువు నాకొనర్పినమహాపకారమునకు మిక్కిలి దుఃఖించి, తత్ప్ర
తీకారమునకై దేవీసన్నిధానమునకు మిమ్ములఁ బిలిపితిని. మన పూర్వ
జన్మచుక్కతనిశేషమున నాదేవి మీకు సాక్షాత్కరించి, విద్యావిశా
రకునిఁ గావించినది. దేవీనరసప్రసాదము వడసి మీ రెప్పుడు వచ్చెదరా
యనియు, నవ్యరచనమృదూక్తులచే న న్నెప్పు డలంకరింతురా యనియుఁ
గొండ త యాశతో మీరాకకై వేదియుంటిని. వచ్చితిరి. చిచ్చరపిఠ
గుమాటి వార్తచే నాహృత్తుముఁ బగులఁగొట్టితిరి. లోకవిరుద్ధముగ
నమ్మాయని నన్ను పిలుచుచుంటిరి. ఇది ధర్మమా ? అగ్నిసాక్షిగ బెం
డ్లాడిన యిల్లాలి నిట్లు తల్లి యని సంబోధించు టొదైనఁ గలదా ? భా
ర్యోపదేశమువలన బాగుపడినభగ్తులు లోకంబున లేరా ? వారందఱు
మీవలెనే యజ్ఞానమునఁ బ్రవర్తించిరా ? ప్రాణేశ్వరా ! మీజ్ఞానోదయ
భాస్కరునివలన, మునుఁజించిన నాహృదయకమలము వికసించునని గంపె
డానతో నున్న నాయాశాలత మీమాఢ్య మనుకత్తిచేఁ దుత్తినియలు
గావించుటధర్మమా ? మీనిరాదరణఱంపముచే గొంతుగోయుటకు నేఁ
జేసినహితోపదేశమునకుఁ బ్రతిఫలమా నాథా ! మనోనాథా ! న న్న
భాగినిగా జేయుకుఁడు. ఇదే మీవరణరాజీవంబులు బట్టుకొందును. నా
మొఱాఁలించిరక్షింపు డు." అని ప్రార్థించెను. కాని వానిమనసు లవంతే
నియుఁ గరగ లేదు. వానిహృదయము నజ్ఞసన్నిభ మైనది. నిరాకరించి
పోదలచెను అంత నాయిల్లాయి రోషానంత ప్రహృతమయై కను లెఱ్ఱఁ
జేసి, కుసుమపేశలమగు నాజీవితజ్యోతిని నిశ్చేషముగ ఖండించివైచి
తిరి కావున మీరుగూడ నొకనీచకులాంగనవలన ఖండింపఁబడుదరుగాక.
అని శపించి నేలపైఁబడి మూఁచుకొనెను. వెంటనే కాళిదా సామందిరము
నుండి వెడలిపోయెను. అనంతర మాసాన్వీశిరోమణి తనయమూల్య

భూషణాంబరములనెల్ల విడనాడి నారచీరలు గట్టి రేయింబవల్లు పతి
వ్రతాధర్మంబునఁ గాలంబు గడపి యనసానకాలంబున విష్ణుసాన్నిధ్యంబు
నకు జేరెను.

కాళిదాస భోజరాజ సమాగమము.

కాళిదాసుఁ డటుల భార్యకు పరిత్యజించి, తనకవితాకన్య నాద
రించి పోషించు మహారా జెవ్వఁడైన దొరకునా యని వాడవాడఁ
దిరుగాడుచు మార్గాయాసంబు నపనయింప నొక సత్రంబున విశ్రమిం
చెను. అందొకచో నల్వురు బ్రాహ్మణులు గూరుచుండి కవిజనకామ
ధేరువగు భోజమహారాజు వితరణగుణగణంబులఁ బొగడుచుండఁ గాళి
దాసు విని, వారలం జేరి, 'భూసురోత్తములారా ! ఆ రాజేంద్రుఁ డెం
డున్నవాఁడు ? ఎయ్యది వానిరాజధాని? వాని మహోదారగుణంబు
లెట్టివి ? వినవలయునని మిక్కిలి కుతూహలముగా నున్నది. శెలవీయుఁ
డ'ని విన్నవించెను. వా టలులఁజెప్పిరి.

ధారానగరమును రాజధానిగఁ జేసికొని, మాళవదేశమును
భోజమహారాజు పాలించుచుండెను. అప్పటినుండియు, నప్పట్టణము సర
స్వతీదేవికి నిలయమై, చతుర్దశవిద్యల కునికిపట్టయి, సంస్కృతమే మా
తృభాషగాఁ బరిగణింపఁబడుచుండెను. సంస్కృతము రానివాఁడు నూటి
కొక్కఁడైనను లేడనియే చెప్పవచ్చును. వేయేల ? కవులకు పండితు
లకు నక్షరలక్ష లిచ్చి పోషించుచున్నాఁడు. మఱియు వాని వదనార
విందసందర్శనభాగ్యంబున బుద్ధి వికసించి, మాధురీజలంబువలెఁ గవిత్వ
ము పుట్టుకొనివచ్చును. వాని దర్శనమే వేదకు పెన్నిధి యబ్బివల్లు. అన
విని కాళిదాసుఁడు లోకంబునఁ బ్రతివిద్యకు నాదరణయుండినఁగదా !
రాణించును. ఇంక నావిద్యానినోదాతిశయములు జూపించి, యఖండ
కీర్తియు, సపారధనంబును సంపాదింప నారాజాస్థానమే తగియున్నది.

కవులకు మంగొంగుబంగారమైన భోజరాజచుక్రనివలననే నాకీర్తిచంద్రికలు బ్రసరింపనున్నవి అని తనమనమువ నిశ్చయించుకొని ధారానగరంబునకు బ్రయాణమై పోయెను.

భోజనాస్థానంబునఁ గవిత్వ, సాహిత్యాదివిద్యలం దారితీసిన ముగ్గురు కవిశేఖరులుండిరి. వారి కసాధారణమైన సునిశితబుద్ధియుఁ గవి తాప్రభావంబుచు గలిగి, సాటిలేని మేటికవీశ్వరులై, రాజానుగ్రహమునకుఁ బాత్రులై యుండిరి. పండితులెవరైన రాజేంద్రుని దర్శింప వచ్చిన దమకంటె నెక్కుడుగ గౌరవింపఁబడుదురేమో యని నుత్సరగ్రస్తులై రాజదర్శనము గాకుండఁజేయుటయే వారిముఖ్యోద్దేశము. మఱియునేకసంతగ్రాహి, ద్విసంతగ్రాహి, త్రిసంతగ్రాహి యని వారికి బేర్లుగలవు. ఏకసంతగ్రాహి యనగా నెటువంటిశ్లోకమైన నొకసారి విన్నపక్షమున, దా నిదివఱకే చదివియున్నట్లు గడగడ చదివివేయును. ద్విసంతగ్రాహి, రెండుసార్లు వినియున్న, నిది పూర్వశ్లోకమే నని కఠోపాథముగఁ జరుపుచు. త్రిసంతగ్రాహి మూడుపర్యాయములు వినిన ప్రాతశ్లోకముఁ జదివినట్లే చరుపును. ఇట్లు వీరుమువ్వు రొక్కటియై రాజదర్శనార్థమై వచ్చినప్రతివారును వీరిమైత్రిఁ జేసికొనరాఁగా, మువ్వు రాతనితో నొకశ్లోకమును జరుపుడని కోరుదురు. అతడు తాను రచించినశ్లోకమును జరువఁగా నేకసంతగ్రాహి నవ్వుచు, నిదేమి శ్లోకమాడి! ఇది పూర్వులు రచించినదే కదా! అని యతఁడాశ్లోకమును దిరిగి చరుపును. నిజమేనండి? ! నాకుఁగూడ వచ్చునని ద్విసంతగ్రాహి చరుపుచు. ఈశ్లోకము వెరుక మాగురువుగారు నాకు జెప్పినదేనండి! అని, త్రిసంతగ్రాహి చరుపును. వీరికపటవిద్యానైపుణ్యమున కాకవీశ్వరుఁ డెంతయు సిగ్గునఁ దలవంచుకొని వచ్చినదారినే వెడలిపోవును. మువ్వు రీకృత్రిమకవితానైపుణ్యముం బ్రదర్శించి, తమలో దా ముప్పొగుచుండిరి. కనియనువాఁ డొక్కఁడును రాజాస్థానమునకు రాకుండుటచే, భోజను

హిపాలుఁడు కవిత్రయముతో నొక్కకవివర్యుడైన మనయాస్థానము నకు రాకున్న కారణ మేమని పలుమారులు ప్రశ్నించుచుండువాఁడు. వార లారాజేంద్రుని పలుకులకు నవ్వుకొనుచు, రాజమార్తాండా! మీకవితాప్రభావము జగత్ప్రసిద్ధమగుట, నెంతటికవిశేఖరులేని మీగౌరవముఁ బడయఁజాల మని వెఱచి మూలమూలల నక్కియుండిరి. అనర్థ శమగు మీకవితాధాటికి వాణీపంకజాసరులే వెఱగుదునుండ, మీ ముందుఁ గవిత్వముఁ జెప్పుసాహసిండువాఁ డెవ్వఁడుండును? అని పొగడుచు తమకృత్రిమకాటకమును రాజునకు దెలియకుండగనే హాయిగా కాలము వెళ్లఁబుచ్చుచుండిరి.

అటుల కాళిదాసుఁడు రాజసందర్శనార్థమై చని ముందుగా, రాజాస్థానకవుల దర్శించుట సముచితమని తలచి, కవిత్రయ మొకచోఁ గూరుచుండియుండు టెఱింగి వారికడ కేగి భక్తివిషయములతో ననుస్కరించి, తాను కవిత్వముఁ జెప్పెద ననియు, రాజదర్శనముఁ గావింపు డనియు సవినయముగఁ బ్రార్థించెను. వా రతని, గాంచి ఏదీ! నీవు రచించినశ్లోక మొకటి చక్కపు మనఁగా, నితకుముందే వారికపటకాటక మంతయుఁ గాళిదాసుఁ డెఱింగినవాఁడగుటచే, వారిని దనవలలో జిక్కించుకొని, తగినపరాధనముఁ జేయఁదలచి, హాస్యాస్త్రదముగనుండు శ్లోక మొందు రచించి యిటులఁజదివెను.

శ్లో. అస్తివ ద్భకవ చ్ఛైవ చల్లవ తైలకుక్కువత్
రాజతే భోజ! శ్రే కీర్తిః పునః సున్యాసిదంతవత్.

తా. భోజరాజేంద్రా! నీకీర్తి యెఱుకవలెను, కొంగవలెను, మజ్జిగవలెను, కుక్కువలెను, సన్యాసిదంతమువలెను తైలగానున్నది.

రసహీనమగుమాటలతో గూడియున్నయాశ్లోకమును విని తరు లోఁదాము నవ్వుకొనుచు, 'మీశ్లోకము చాలరసవంతముగా నున్నది. మీరు రేపుదయము దయచేసిన రాజదర్శనముఁ జేయించెదము. రం' డ

ని చెప్పి వానిం బాపివేసిరి. పిమ్మటఁ గవిత్రయ మిట్లని యొచింపఁ దొ
డఁగిరి. “మనరాజేంద్రుఁడు, కవులు వచ్చుమండుట లేదని కలువరించుచు
న్నాఁడు. రేపు పీనిసి గొంపోయితిమేని, వాని యవకతనక సాండిత్యమున
కు రాజేంద్రుఁ డసహ్యపడి, యిట్టికవులనింక నాస్థానంబునకుఁ గొనిరా
వలదని యాజ్ఞాపించును. అంతటనుండి రాజేంద్రుఁడు మనయుం దధికా
నురాగము గలిగి యుండును. మనగౌరవము జీవితానంతరమువఱకు నట్లే
యుండగలదు.” అని తలంచుకొని, మఱునాఁడుదయమున రాజేంద్రుఁడు
సింహాసనాసీనుడై యుండఁ గవిత్రయము దమతమయున్నతాసనముల
పైఁ గూర్చుండిరి. జీర్ణాంబరధారియగు కాళిదాసుఁ డొకమూలనొదిగి
కూర్చుండి యుండెను. అంత నేకసంతగ్రాహి లేచి, కాళిదాసుచు భోజ
రాజునకు జూపుచు, రాజన్యచూడామణీ! ఇతండు గౌడదేశీయుఁడు.
కవిచంద్రుఁడు. దేవరవారిమీద రసవంతమైనకవిత్వము వ్రాసియున్నాఁ
డట. సావధానముగఁ జిత్తగింతురుగాక అనెను. మహీపాలుఁ డెంతయు
సంతోషమునఁ జవపుడని వాని కాజ్ఞ యిచ్చెను. అంతఁ గాళిదాసుఁ
డు లేచి వెనుకటి వెట్టి మొట్టిశోకముఁ జనువకఁ గవిత్రయముగుండెలు
బగుల, సభాసదులు నిశ్చేష్టులుగాగ, మహీపాలుఁ డానంద కవితారస
ప్రవాహమున నోలలాడఁ గఠినాక్షరదుర్లుటసమాసయుక్తంబులగు శ్లో
కంబుల నిట్లుజదివెను.

శ్లో. వాశ్చర్యైర్ధన్వజగ్ధృతౌ ధ్వధిపతిః క్రుద్రేష్టజానిర్గణే
ద్గోరాడారుమరస్సరే డురుతరగ్రైవేయకభ్రాడర్థం
ఉడ్వీడృజ్జ్వరకాస్థిధృక్కిదృగిభే డార్ద్రాజినాచ్ఛాదన
స సస్య దంబుమదంబుదాళి గళరుద్దేవో ముదే వో మృడః
రెండవశ్లోకము.

శ్లో. మడ్జామడ్జ ఖరాడ్జ వీడ్జ వసుధా ద్దాలాంశ్చ మడ్జాఖరే
జడ్జ ట్కీట్కీ ధరాడ్ధరే డ్ధువసునః ఖడ్జోతవీడ్య ద్భ్రమా

వీడ్యా లుద్రభు లుట్ట్ర యట్ట్ర యపటావద్ద్రద్ద్ర డద్ద్రద్ద్రహా
పాదాపేట్ట్ర టటట్ట్ర టట్ట్రటర సత్ప్రఖ్యాతసఖ్యోదయః.

మూడవశ్లోకము.

శ్లో. ద్వైత్యేష్టద్ధ్వజి వీష్టతాత్రి రసు భగర్షప్రదీ శ్వస్య
ద్రక్షుః ప్రేక్షణ పేర్ధనుర్ధ దృగిభేద్రత్కృట భద్విద్ర మేట్
దేవేక్షిషితపత్పనాతు విగహా దారుష్టయా వాడ్విరా
టస్వర్విద్ధిగృహురూడిపాహుయమపభేమజ్మర్షరడ్విడ్విభుః.

నాల్గవశ్లోకము.

శ్లో. తిగ్మోత్తితమమృద్యుగదదృత్తో దృక్ష గజ్జాక్షియు
గృహ్యూరూట్టణిరాట్టయే దృతమహీ భృద్భాగ్మహాచక్రపాట్
పాయాన్నోమడగంబు ఘ్నురచిర్ద్యోద్విష్టదజ్జోష్ట వి
దృక్తాభీష్టదకామమగృచ నసుద్ర్భక్మోడరత్ప్రీవిరాట్.

అయిదవశ్లోకము.

శ్లో. శుండా లేడ్విడ నీలకాండ వినుతో వీట్కాండ కాండో వృషే
ట్కాండః కాండజకాండ కాండ ధరజిశ్చేట్టండ చూడానుణః
శుండాలాస్య షడాస్య సేవ్యచరణా సౌఖ్య శివసాదరం
దద్యాదద్య సకాండకాండ దగళత్విట్కుండలీట్కుండలీ.

కాళిదాసు చదివిన శ్లోక పంచకము భోజరాజు విని యాశ్చర్య
చకితుడయ్యెను. కన్నితయములో నేకసంతగ్రాహి కించుక నత్తియుండు
టచే కఠినాక్షరసమాసము క్తమగు నాశ్లోకముల నతడు తిరిగి చెప్పలే
కపోయెను. ద్విసంతగ్రాహి రెండవమారు శ్లోకమును వినకుండుటచే
నతడు ధారణ చేయలేదు. త్రిసంతగ్రాహి తికమకలై గ్రుమ్మరింపకరించి
చూచుచుండెను. ఈవిధముగఁ గాళిదాసుఁడు వారినోటికి తాళములు
వైచి, కాళీవరప్రసాదలబ్ధకవితాధార తనజిహ్వగ్రమునుండి వెలువడ్చి

గంభీరభావపరంపరల సుశబ్దము క్తంబుగ ద్రాక్షారసవాహినివలె బ్రవ
హింప భోజరాజేంద్రుని యశఃకీర్తు లీక్రిందివిధముగ స్తోత్రము జేసెను.
శ్లో. మహారాజ ! శ్రీమన్ ! జగతి మశసా తే ధవళితే

కుయః పారావారం పరమపురుషోయం మృగయతే

కపర్దీ కైలాసం కరివర మభౌమం కులిశభృత్

కళానాథం రాహుః కమలభవనో హంస మధునా.

తా. శ్రీయుతుడవైన యోభోజమహారాజా ! నీక్రింద లోక
మంతయుఁ దెల్లబడిపోయినది. సముద్రములన్నియుఁ దెల్లనగుటచే శ్రీ
మహావిష్ణువు తనకు నిలయుమైన పాలసముద్రమును గుర్తింపలేక వెదకి
కొనుచున్నాఁడు. ఆవిధముగాఁ గొండలన్నియుఁ గూడ దెల్లనగుటచే
శంకరుఁడు తనమెడికొండకొఱకును, యేమగుచున్నయుఁ దెల్లబడుటచే
నైరావతముకొఱకు విఠ్రుమును, గ్రహమున్నియుఁ దెల్లబడుటచే
రాహువు చంద్రునికొఱకును, పక్షున్నియుఁ దెల్లనగుటచే బ్రహ్మ
తనహంసను గుర్తింపఁ జాలక వెదకికొనుచుండెను.

ఆ శ్లోకమును రాజేంద్రుఁ డాలించినంతనే పరమానందభరితుడై
తూర్పుదిక్కు మొగంబుగాఁ గూర్చున్న మహీపాలుఁ డతఁ దక్షిణదిక్కు
నకు మొగము ద్రిప్పి కూర్చుండెను. తరుచదివినశ్లోకము రసవంతముగ
నుండమిచే రాజయ్యఁడు మొగ మావలకు ద్రిప్పుకొననేమో యని
కాళిదాసుఁడు శంకాకులితస్వాతుడై, మొగటిశ్లోకముకంటె మిక్కిలి
రసవంతమగు శ్లోకముఁజెప్పి మహీపాలుని మెప్పింపవలయునని యీక్రింది
విధముగా వర్ణించెను.

శ్లో. నీరక్షీరే గృహీత్వా నిఖిలఖగతతీ ర్యాతి నార్థక జన్మా

తక్రం ధృత్వా తు సర్వా నటతి జలనిధీం శ్చక్రపాణి ర్ముకుందః

సర్వా నుత్తుంగశైలా న్దహతి పశుపతిః ఫలనేత్రేణ పశ్యన్

వ్యాస్తా త్వస్త్రికాంతా త్రిజగతి వృసతే భోజరాజ క్షీరేంద్ర !.

తా. హంసలు, క్షీరసీరములను వేరుపరచు గావున బ్రహ్మదేవుడు, పాలును నీళ్ళను చేతబట్టుకొని బయలుదేరెను. చల్లబాట్లు వేయగానే పాలు తోడుకొనుచు గావున, లక్ష్మీపతి మేజ్జిగ చేతబట్టుకొని క్షీరసముద్రమును గనుగొనుటకై పోవుచుండెను. పరమేశ్వరుడు తనవెండికొండను గుర్తిండుటకై, పర్వతరాజముల నెల్ల దనమూడవనేత్రులు దెరచి భస్మము గావించుచున్నాడు. నీక్తికాంత ముల్లోకములందును వ్యాప్తి జెందుటచేత లోకమిట్లుజీకాకు జెందుచున్నది సుమా! ఓ భోజరాజా!

ఈశ్లోకము శ్రవణానందకరమగుటచే భోజరాజ సంతోషితస్వాంతుడై దక్షిణదిక్కునుండి గిరుక్కున పశ్చిమాభిముఖుడయ్యెను. ఈశ్లోకముగూడ రాజేంద్రునకు రసవంతముగ లేకుగాబోలు నని తలంచి, కాళిదాసుడు వాటికన్న నెక్కుడు రసముగనుండుదానిని జెప్పవలయునని, మరల వానిక్తి నిట్లు వర్ణించెను.

శ్లో. విద్యద్రాజశిఖామణే! తులయితు ధాతా త్వదీయం యశః
కైలాసం చ నిరీక్ష్య తత్ర లఘుతాం నిక్షిప్తవాన్ పూర్తయే
ఉత్థాణం తదుప ర్యుచాసహచరం, తన్మూర్ధ్ని గంగాజలం
తస్యోగ్రే ఫశిపుంగవం తవ పరి స్ఫారం సుధాదీః తిమ్.

తా. పండితశిఖామణివైనయోరాజా! బ్రహ్మదేవుడు నీక్తిని తూచదలచి యొకతక్కెడలో నీక్తిని బెట్టి, పెడవతక్కెడలో, కైలాస పర్వతము బెట్టి తూచగా, నీక్తితో కైలాసముగూడ తేలికగా నుండుటచే సమానము జేయదలచి, కైలాసముపై నెద్దు నెక్కించెను. అప్పటికిని నీక్తితో తులనగా లేకపోవుటచేత, నెద్దుపై శివుని నెక్కించి, వానిశిరముపై గంగను నిలిపివప్పటికి తుల సమానము గాకుండుటచే, వానితలమీద నాదిశేషువును నిలిపి, యప్పటికిని తూనిక సరిపోకపోవుటచే, నాకనిపై జగదుని నిలిపెను. అప్పటికిని నీక్తియే బరువైనది.

ఈశ్లోకము వినగానే భోజభూపాలుఁడు పశ్చిమదిక్కునుండి మరలి యుత్తరాభిముఖుం డయ్యెను. శ్లోకత్రయముఁగూడ రాజున కాహ్లాదముగా నుండలేదని కాళిదాసుఁడు తలంచి, వానియశః కీర్తులు మరల నీవిధముగ వర్ణించెను.

శ్లో. స్వర్గా ద్లోపాల ! కుత్ర వ్రజసి ? సుగమునే! భూతతే కామధేనో
ర్వశ్శస్యానేతుకామ స్ప్రణచయ, మధునా ముగ్ధ! గుగం న తస్యాః?
శృత్వా శ్రీభోజరాజప్రచురవితరణా వ్రీడశుష్కస్తనీ సా,

వ్యర్థో హి స్యాత్ ప్రయాసోస్తదపి తదాభి శ్చర్వితం సర్వ ముర్వాప్యం.

ఈశ్లోకము, స్వర్గావాసియగు గొల్లవానికిని, నారదునకును సంభాషణముగా నర్థమిచ్చుచున్నది.

నారదుఁడు—ఓగొల్లవాడా ! స్వర్గమునుండి యెక్కడ కేగుచుంటివి ?

గొల్లవాఁడు—ఓనారదునుండిదా ! కామధేనువుదూడకు గడ్డి తేవలెని, భూలోకమున కేగుచున్నాను.

నారదుఁడు—ఓయీ ! వెట్టిగొల్లవాడా ! తల్లిదగ్గర పాలులేవా?

గొల్లవాఁడు—శ్రీ భోజమహీపాలుని జగద్విఖ్యాతమైచక్రీని కామధేనువు విని సిగ్గుపడగా దానిపాదు గెండిపోయినది.

నారదు—అటులయిన భూలోకములో గడ్డిలేదు. ఏమందువా ? ఆగడ్డినంతయు భోజరాజుశత్రువులే నమలినై చిరి.

ఆశ్లోకచతుష్టయము నాలించిన్న రాజేంద్రుఁడు మందస్మితవద నారవిందుడై వెంటనే సింహాసనము డిగ్గి, కాళిదాసునకు శిరస్సాస్త్రాంగ వందనము లాచరించి యిట్లనియె. కవిసార్వభౌమా ! రసము చిప్పిలుచున్న నీనాలుగుశ్లోకములకు నారాజ్యమందుగల నాలుగుదిక్కులును నీకు సమర్పించుకొంటిని. కావున నీ వీరాజ్య మంతయు నేలుకొనుము. నే నింక కాళికానగరంబున కేగి తపోనిష్ఠాగర్హిష్ఠుడనై కాలంబు గడపు.

కొనెదనని వెడలిపోబోవఁ, గాళిదాసుఁడెదురై, రాజదేవేంద్రా !
 ఇదేటి న్యాయము ? ఇట్టిధర్మ మొదైనఁ గలదా ? జనపోలుకు మీరు.
 వసవాసిని నేను. సకలశాత్రవవిచ్ఛేదనాఖిష్టాబు మీది. సకలజనవశీక
 రణగంటంబు మీది. మహీపాలనాభారము విష్ణ్వంశసామ్రాతులగు మీ
 వంటివారికిఁ దగుగాని, మావంటికుద్ధ శోత్రియులకుఁ దగునా ? ఓరాజ
 న్యచూడామణీ ! ఈధరాభారము మీరే నిర్వహించి మాబోంట్లను
 రక్షింపుఁడని సవినయముగఁ ప్రార్థించెను. అంత మంత్రసామంతాదు
 లెల్లరు చేతులు జోడించుకొని రాజేంద్రునకుఁ బ్రార్థిల్లి, రాజ్యస్వీకా
 రముఁ జేయుఁడని విన్నవించిరి. అంత భోజరాజు, కాళిదాసునకు ధార
 వోసినరాజ్య మెట్లు పరిగ్రహింపవగు నని పలుకగా నటులయుఁ గాళి
 దాసునకు సపారధనరాసు లిచ్చి క్రయమునకుఁ బుచ్చుకొనిన నాదోష
 పరిహార మగునని హితోపదేశ మొనరించిరి. సభ్యులందఱు వల్లె యనిరి.
 రా జందులకు సమ్మతించి, ధనకనకవస్తువాహనాద్యులఁ దెచ్చించి కాళి
 దాసునకు సమర్పించి, నేటినుండి నామూస్థానపండితులుగా నుండుఁడని
 ప్రార్థించెను. కాళిదాసుఁ డుక్తుల కంకిరించెను. కాళిదాసునకు గలి
 గినమహాగౌరవముఁ జూచి కవిత్రయ మీర్వాగ్రస్తులై, వారిలోవారు
 గుసగుస లాడుకొని, కాళిదాసునకుఁ బరాధనము జేయఁదలఁచి రాజు
 తో నిట్లనిరి. ఓభోజమహారాజా ! ఈకాళిదాసు దేవరవారిమీదఁ జది
 విన “మహారాజ శ్రీమన్” అను శ్లోకము మొదలు నాలుగుశ్లోకములు
 ను పూర్వకవికృతములు గాని, కాళిదాస విరచితములు గావు. అవి
 విక్రమార్కమహారాజును గుఱించి యెవరో చెప్పగా, నితఁడు వాటిని
 సంగ్రహించి, విక్రమార్కునకు బదులు భోజరాజని చేర్చి చదివియు
 న్నాడు. ఇవన్నియు గంఠపాఠముగా మాకు వచ్చినవే. మహాకవికృత
 గ్రంథచోరుఁడగు వీని నీతీరున గౌరవించి, మీయూస్థానకవిసార్వ
 భౌములమగు మాబోంట్ల నిటులఁ జిన్నబుచ్చుటఁ దయవంటి విధ్య.

త్వభులకు ధర్మము గాదు. అని వారు పలికినంతనే, కాళిదాసుఁడు రోషస్వాంతుఁడై చివాలున పీఠముపై నుండి లేచి, భోజరాజుశో నిట్లనియె. ఓమహారాజా! వీరు కవులుగాదు. కుకవులు. వీరు పండితులు గాదు. దండనాష్ట్రులు. వీరిపాపఫలము నేటికి పండి బ్రద్దలైనది. ఏమంటిరేని? వీరిలో నొకఁడేకసంతగ్రాహి రెండవవాఁడు ద్వితీయగ్రాహి. మూడవవాఁడు త్రిసంతగ్రాహి. అంగులన పండితవర్మఁడెట్టికొత్త శ్లోకము చేసికొనివచ్చినను, నది పూర్వమున్నదే యని బుద్ధికుశలతచే వీరు జనువుచు, ననేకమందిపండితులకు దమదర్శనభాగ్యమేయుఁ గలుగనీయక, వారిని పరిభవించి వచ్చినవారిని వచ్చినట్లే సాగనంపుమనఁగి. ఎందఱెందఱో వ్యయప్రమాసల కోర్చి తమదర్శనము గానక, నిది మన యదృష్టమని నెడలిపోవుచుండిరి. నాకుమాత్రము మీదర్శనభాగ్యమగునా? మాయను మాయచేతనే జయింపవలెనని తలంచి, నే నొక పరమఛాందసునివలెనే నాశ్రయించితిని. వీరు నారచితముగ వద్యమొకటి జనువుచునిరి. అంత నేను “అస్థివత్ బకవత్” అను శ్లోకమును జనువగా సభవా రందఱు గొల్లున నవ్వరి. అట్టి శ్లోకము వీరకావ్యించి వీఁడు పరమమూర్ఖుఁడనియు, నిట్టివానిని రాజుచెంతకుఁ గొంపోయిన, మరల నెన్నండును కపిశ్వరులను దీసికొని రావలదని రాజాజ్ఞాపించుననియుఁ దలంచి, నన్ను మీదర్శనమునకుఁ దోడ్తెచ్చిరి. నేను మిమ్ముల దర్శించినతోడనే వీరు కంఠపాఠముగ జేయుటకు వీలులేని కఠినాక్షరములతో మొదటిశ్లోకముఁ జెప్పితిని. ఏకసంతగ్రాహికి నత్తియుండటచేత నతఁడాశ్లోకమును ధారణ జేయలేకపోయెను. అతనికి రాకపోవుటచేఁ దక్కినయిద్దరకుఁగూడ వచ్చినవి గావు. ఆశ్లోకములుమాత్రము విడిచి పెట్టి ధారణకు సులభముగనున్న “మహారాజ శ్రీమన్” అను శ్లోకము నుండి నాలుగుశ్లోకములుమాత్రము కంఠపాఠముఁ జేసి, యిప్పుడవిపూర్వకవివిరచితములని నాకవమానము గలిగింప వీరుయత్నించుచున్నారు.

వీరి రహస్యనాటక మెఱుంగక, దేవరవారు, వీరినెంతయో గౌరవించి పోషించుచున్నారని, గంభీరోపన్యాసముఁ గావించెను. సభ్యులెల్లరు వారి దుర్మార్గమునకుఁ జీ చీచునిరి. రాజేంద్రుఁడు కవిత్రయమును గట్టిగా మందలించి, యిట్టిదెన్నఁడైన మరలఁ జేసినపక్షమున నాయాస్థానముచుండి వెడలగొట్టించెద నని చెప్పి నాటికి వారితప్పులెల్ల సైరించెను. కవిత్రయము సిగ్గునఁ దలలు నేల వాల్చిరి. నాటినుండి రాజేంద్రుఁడు, కాళిదాసును తరయాశ్రితునిగా భావింపక, పరమదైవస్వరూపముగను, పరమమిత్రునిగను భావించి శరీరములు వేరై నను ప్రాణ మొక్కటిగాఁ దలంచి పరస్పరమైతితో మెలఁగుచుండిరి.

అశరీరవాణి.

భోజకాళిదాసు లన్యోన్యభావంబున నొండొరు లొక్కటికఁ మెలఁగుచుండుట, సాటికపీశ్వరుల ద్వేషాసలముమాత్రము చల్లారలేదు. వారికే దండిభవనూతిశంకరులనియు, గవిత్రయమనియుఁ బేర్లు. కవిత్రయమునకును కాళిదాసునకును తరచుగా శాస్త్రచర్చలుమాత్రః జరుగఁచునే యుండెను. చర్చలం దొకప్పుడు కాళిదాసు గెలుమటయు, మఱియొకప్పుడు కవిత్రయము గెలుమటయుఁ గలదు. కాళిదాసు గొప్పవాఁడని కొందఱును, కవిత్రయము గొప్పవారని కొందఱును చెప్పుచుండిరి. ఒకనాఁడు భోజమహారాజు వింశతికొలుపున సుఖాసీనుడై యుండ, శాస్త్రచర్చయందు రెండుతెగలవారికి వివాదము పుట్టెను. ఆ వివాదము మనుష్యమాత్రులెవ్వరును దీర్పలేరనియు, సరస్వతీదేవియేయిదమిత్రమని నిర్ణయించుట కర్హురాలనియు, సభాసీనులైనపండితులు పలికిరి. అంతఁ గాళిదాసు దేవీవరప్రభావంబున సరస్వతీదేవి నాహ్వానముఁ జేసి తల్లీ ! సరస్వతీ ! మా యీవివాదముఁ బరిష్కరించి పుణ్యముఁ గట్టుకొ

మ్మని వేడుకొనెను. అప్పుడా సభాభవనంబున వాణి యశరీరవాణియై యిట్లని పలికెను.

“కవి ర్దండిః కవి ర్దండిః భవభూతి స్తు పండితః”

తా. దండియే కవి. దండియే కవి. భవభూతియన్ననో పండితుడు. అని, శ్లోకము దర్ధభాగము మాత్రమే చెప్పి యూరకుండెను. దండి కవియనియు, భవభూతి పండితుఁ డనియు శారదాదేవి పలికి, కాళిదాసు ప్రసక్తియే చెప్పకపోవుటచేఁ గాళిదాసుఁడు కవియుఁ బండితుఁడు కూడ కాఁడనియు శత్రుపక్షమునారు పరిహాసించి యూరకుండిరి. అంతఁ గాళిదాసు కోపోద్దీప్తమానసుడై శారదాదేవి నుద్దేశించి “కోహం రండే” నే నెవరినే ముండా యని గద్దించి పలికెను. అప్పు డా శారద “త్వమేవాహం త్వమేవాహం న సంశయః” నీవే నేను నేనే నీవులని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. శ్లోకమంతయు నీక్రిందివిధముగ నున్నది. శ్లో॥ కవి ర్దండిః కవి ర్దండిః భవభూతి స్తు పండితః

కోహం రండే? త్వమేవాహం త్వమేవాహం న సంశయః॥

విద్యాధిదేవతయగు వాణి యశరీరవాణియై “నేనే నీ”వని సభాబృంద మెల్ల పినుచుండఁ బలుకుటచే సభికులును రాజేంద్రుఁడును నిశ్చేష్టులై కాళిదాసువిద్యాప్రభావంబును సరస్వతీసాక్షాత్కారమును మిక్కిలి గొనియాడిరి. దండిభవభూతులకు పరాభవమును, శృంగభాగముగూడ గలిగినది. అశరీరవాణి శంకరునిమాటయే యెత్తలేను. భోజరాజు కాళిదాసున కక్షరలక్ష లిచ్చి బహూశరించి, నాటికిఁ గొలువుఁ జాలించెను.

కాళిదాసుని పరీక్షాశాస్త్రము.

కాళిదాసునకు తర్కవ్యాకరణాదిశాస్త్రములయందుఁ బండిత్యము లేదనియు, నేవో కొన్ని కావ్యనాటకాలంకారములు కంత పాఠముఁ

జేసి సరసరచనానైపుణ్యము మాత్రము సంపాదించెననియు, నతని శత్రు
కోటి, లోకమునం దొక యవవాద గలిగించిరి. లోకులు కాకులవంటి
వారు. కావున మంచిచెడ్డలు విచారించక నిట్టియవవాదములు నిజమని
నమ్ముటయు స్వభావసిద్ధమై యున్నది. ఒకనాఁడు ప్రభాకరుఁడను పండి
తుఁడొకఁడు తాను రచించిన వ్యాకరణశాస్త్రములోని యొకఘట్టములో
గొన్నిపత్రములను తీసివైచి, యాపై భాగమునుండి పాఠముఁ జెప్పుకొని
రండని తనశిష్యులను కాళిదాసునొద్దకుఁ బంపించెను. దీనితోఁ గాళిదా
సుని తెలివితేటలు వమ్ము కాఁగలవని ప్రభాకరుఁ డెంతయు నమ్మియుం
డెను. శిష్యు లావిధముగనే కాళిదాసుచేతకుఁ బోయి మాగురువుగారు
గ్రామాంతరమున కేగియున్నారని. మీ రీదినమున మాకు పాఠములు
జెప్పవలయునని, తమగురువుచెప్పినప్రకారముగఁ జమవ నారంభించిరి.
వా రటులఁ గొన్నిసూత్రములు జదివిన తరువాత సందర్భము కురుర
లేను. అంతఁ గాళిదాసు మధ్యలో గొంతభాగము పోయినదని వారితోఁ
జెప్పి యా భాగమును తానే పూరించి చెప్పి పంపెను. శిష్యు లాపూరణ
భాగమును గొనిపోయి తమగురువుగారికిఁ జూపించిరి. ప్రభాకరుఁ డ్దరి
చూచి తనరచనకంటెఁ గాళిదాసువరచితమే, రసధరితమై యుండుటచేత,
నాభాగమునే తనగ్రంథమునఁ జేర్చుకొని “కాళిదాసఘట్ట”మని దానికి
పేరు బెట్టెను. ఈసంగతి ప్రభాకరునివలన దేశమంతయు వెల్లడియగు
టచేఁ గాళిదాసు సకలశాస్త్రపారంగతుఁడని ప్రతీతి గలిగి మిక్కిలిగా
గౌరవింపఁబడుచుండెను.

సమస్యపూరణము.

విజయవిక్రమసింహుఁడగు భోజుఁడు తనదేశపరిస్థితు లెఱులున్న
లో కనుఁగొనుటకై రాత్రులయందు మాయావేసములు వేసికొని
మంచిచెడ్డలు విచారించి రాజ్యపరిపాలనఁ జేయునని ప్రతీతి కలదు. అట్లే

రాజేంద్రుఁ డొకనాఁడు మాయావేషమున బట్టామంతయుఁ దిగుగుచు నొకబ్రాహ్మణునియింట బసచేసెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు వేవాభ్యయన సోపన్నుఁడై, నిరంతరము ధూకదీపనై వేద్యములతో భగవదారాధన సేయుచుండువాఁడు. వానియిల్లాలుచు గృహలక్ష్మీయై పతియే పరబ్రహ్మనుని నమ్మి వానియగుగులకు మడుగులొత్తుచు, శాంతశమదమాది గుణసంపత్తిచే, వాకిగోకమునకుఁగూడ వన్నె గలిగించి కాపురము జక్కగా దిద్దుకొనుచుండెను. గృహయజమానుఁడు పగలంతయు నేనో పనిమీద వెల్లి రాత్రివేళ నింటికి నచ్చెను. ఆపతివ్రతామతల్లి, వచ్చిన భర్త కెరుగుగాఁ బోయి సకలోపచారముల సేవదీర్చి, యుష్ణోవకముల స్నాన మాడించి, తడియొత్తి, తృప్తికరముగ భోజనముబెట్టి, తాంబూల మిచ్చి, పాన్పుపైఁ బవళిపఁజేసి, తాను భుజిపకయే, పెనిమిటిపాదముల నొత్తుచుఁ గూరుచుండెను. కొంతసేపటికి భర్త గుఱ్ఱువెట్టుచు నిద్రించెను. అంతలో నామెకుమారుఁడు రెండోడ్లవాఁడు కొంచెము దూరముగానున్న మంచముపై బాడుకొని యిటుకటు దొర్లము నాకస్మికముగ ప్రక్కనున్న కుంభటిలోఁ బడిపోయెను. కన్నకొడుకు నిప్పులలోఁ బడిపోయినను నమ్మహాపతివ్రత కనులారఁ జూచుచు పుత్రవాత్సల్యముఁగూడ విడిచిపెట్టి, యలసిసాలసి వచ్చి నిద్రించుచున్నభర్తకు నిద్రాభాగ మెక్కడ గలుగునో యచుభీతిచే పాదము లొత్తుచు నట్లే కూర్చుండి చూచుచుండెను. కాని, 'నేను నిరంతరము పతిని దైవస్వరూపముగ భావించి పూజితునేని, పతివ్రత వైతినేని నాబిడ్డఁడు సజీవియై యుండుఁగాక.' అనుచు నన్నిదేవుని ప్రార్థించుచు ధైర్యముఁ జిక్కబట్టి యుండెను.

అచ్చోటనే బాటసారివేషముతోనున్న భోజరా జిదియంతయు గమనించి, యాశ్చర్యచకితుఁడై తెల్లవారుజామున తనమాదిరమునకుఁ బోయెను. మరునాఁడు రాజేంద్రుఁడు సభాభవనంబున సింహాసనాసీనుఁ

దై “హుతాశన శ్చందనపంకశీతలః” అనుసమస్య నిచ్చి పూరించుడని, యాస్థానపండితుల నడిగెను. దండిభవభూతిశంకరకవులాదిగా గొందఱు బూరించి వివిషించిరి కాని, సమస్యాపూరణ సరిలేనందున గాళిదాసుఁడు దేవీవరప్రసాదంబున సర్వము గుర్తెఱింగి యాసమస్య నిష్టపూరించెను.

శ్లో. సుతం కత్తంత ప్రసమీక్ష్య పావకే
న బోధయామాస షతి షతివ్రతా
తదాఽభవత్ తత్పతిభక్తిగౌరవా
దుతాశన శ్చందనపంకశీతలః.

తా—కుమారుఁడు నిప్పులకుంపటిలోఁబడుటఁ గన్నులార జూచియు, బతివ్రతాశిరోమణియైన భార్య ధర్మబద్ధయై, భర్తను మేల్కొలుపలేదు. ఆసతీమత్త్వవిషతివ్రతప్రభావముచేత నగ్నిదేవుఁడు మంచిగంధమువలెఁ జల్ల నె కుమారుని రక్షించెనని భావము.

తదవ్యతాంత మంతయు రాజేంద్రుఁ డొననగా, గాళిదాసుని బుద్ధిగుశలతకు సభికులెల్ల రాశ్చర్యమిచ్చునై మిక్కిలి ప్రశంసించిరి.

కాళిదాసుని విజ్ఞానపాండిత్యము.

సరస్వతీకృపాకటాక్షులబ్ధకవితాదురంధరుడగు బాణుడను మహాకవి యొకఁ డుండెను. ఈకవిరాజును గుఱించి “బాణోద్భిషుః గత్సర్వ” మని యొకలోకోక్తికలను. అనగా లోక మంతయు సమస్తబాలకా

కాదంబరిమాత్రము మిక్కిలి రసవంతమైనది. ఒకనాఁడు బాణుఁడు తన కాదంబరిమహాకావ్యమును జగద్విఖ్యాతకవి శేఖరుఁడగు కాళిదాసునకు వినిపించి, వానియభిప్రాయము దెలిసికొను టెంతయు నుత్తము బని తలంచి, యాగ్రంథమును తనశిష్యులచేతి కిచ్చి కాళిదాసునొద్దకు బంపించెను.

శిష్యు లాగ్రంథము నామూలాగ్రముగఁ గాళిదాసునకు జదివి వినిపించిరి. అతఁడాగ్రంథమంతయుఁ జక్కగ వాలించి, గ్రంథము నాకు మత్తు గలుగఁజేసినదని మీగురువుగారితోఁ జెప్పును అని వారలఁ బంపించెను. శిష్యు లావిధముగనే గురువునకుఁ జెప్పిరి. బాణుఁ డామాటలు విని నాగ్రంథము రసహీనముగ నుండుటచే నాయనకు నిద్రమత్తు గలుగఁజేసెను కాబోలు నని నిరుత్సాహుడై, కాళిదాసు మెచ్చని గ్రంథముఁ గాల్పనా? యని, వికలచిత్తుడై, శిష్యులు వలదని వారిం చుచున్నను వినక నాగ్రంథము హుతాశన కీలల కాహుతిఁ గావించెను.

కొంతకాలమైనతరువాత నొకనాఁడు సభాభవనంబునఁ గాళిదా సుప్రక్కనే బాణుఁడుగూడ గూర్చుండి యిరువురు మాటలాడుకొనుచుఁ బ్రసంగవశంబునఁ గాళిదాసుఁడు “బాణకవి! నీవు రచించిన కాదంబరి చాలరసవంతముగ చున్నదిసుమా! మఱియొకసారి వినఁ గుఱుమాలముగా నున్న”దనెను. ఆమాటలకు బాణకవి నివ్వెరపడి అయ్యో! “నాకాదంబరి వినిపించినదని నాశిష్యులతో మీరు జెప్పి పంపగా, పని పురామప్రీతి గావించితిని”

అయినను యిప్పుడు మించిపోయినది లేదు. గ్రంథశ్రవణకాలము దా గ్రంథ మంతయు నామసస్సున ముద్రితమై యున్నది. నీ వెంతయుఁ జింతింపవల దని, మొదటినుండి చివరవఱకు జదివి గ్రాయించి యిచ్చెను. అంత బాణకవి పరమానందభరితుడై కాళిదాసుని యఖండవిజ్ఞానసంపత్తిఁ బొగడుచు వందనశతంబు లాచరించెను.

భవభూతియను మహాకవియు, నుత్తరరామచంద్రమచునాటకమును రచించి, తానుఁగూడ కాళిదాసమహాకవికి వినిపించి వానియభిప్రాయముఁ దెలికొననలెనని, తనశిష్యుల కాగ్రంథ మిచ్చి పంపించెను. శిష్యుల నాటకము జనువుచుండగాఁ గాళిదాసుఁ డాద్యంతమును శ్రద్ధాభువై విని యూరకుండెను. తరువాత శిష్యు లాగ్రంథమును గొనిపోయి భవభూతికి సమర్పింపఁగాఁ గాళిదాసుఁ డేమని చెప్పెనని యడిగెను. ఏమియుఁ జెప్పుక నూరకుండె నని వారు చెప్పిరి. తనయభిప్రాయము జెప్పుకపోయినను వినునప్పు డాతనినోట మాట లేవైన వెలుండెనా యని యడుగఁగా శిష్యులిట్లనిచెప్పిరి.

శ్లో. కిమపి కిమపి మందం మంద మాసక్తియోగా
దవిరళితకపోలం జల్పతో రక్రమేణ
అశిథిః పరిరంభవ్యాఘ్రతైకై కదోష్టా
రవిదితగతయామా రాత్రి రేవం వ్యరంసీత్.

అనుశ్లోకమును మేము జనువుచుండగా నతఁడు తాంబూలచర్వణము సేయుచు నాకులకు సున్నమురాయుచున్న దాసిని జూచి సున్నమెక్కువైనదని యనెను. ఇంతకంటె మరేమియుఁ బలుకలే దనిచెప్పిరి. ఆమాటకర్థమేమైయుండునాయని భవభూతి తనమనంబున జాలవఱకువితర్కించుకొని, శ్లోకముయొక్క చివరపాదములోనున్న “ఏవం” అనుమాటలో సున్న యధికముగ నున్నదను కాళిదాసుని యభిప్రాయ మెఱింగినవాడై, “ఏవం” అనుమాటకు బదులుగా “ఏవ” అనిమాచ్చి, శ్లోకముజనువుకొన రసవంతముగానున్నది.

ఈచరిత్రమునే భవభూతి యొకప్పుడు, నిండువేలొలగమున భోజ రాజునకు వినిపించెను. రాజేంద్రుఁడు కార్యంతరనిమగ్నుడై యుండుటంజేసి సరిగా వినియుండలేదు. గ్రంథము రసహీనముగ నుండుటచేతనే రాజేంద్రుఁడు శ్రద్ధగావినలేదని తలంచి, బానిసఁడు కాదంటని చేసినట్లే, తానుగూడ నగ్నిహోత్రున కర్పణముఁజేసెను.

మఱియొకప్పుడు భోజరాజు భవభూతిని జూచి నీయుత్తరరామ చరిత్రము మిక్కిలి రసవత్తమై శ్రవణానందకరముగ నున్నదే గాని, నాఁడొకకార్యంతరనిమగ్నుడనై యుండుటంజేసి శ్రద్ధగా విననైతిని. మఱియొకసారి వినిపింపుమని యడిగెను. రాజమాటలకు భవభూతి యదరిపడి తా నొనర్చిన యవివేకకార్యములు దెలిపి చింతాక్రాంతుఁడయ్యెను. రాజును, సభ్యులునుగూడ విచారపడుచుండగా పరశ్రేయో భిలాషియగు కాళిదాసుఁ డాసనమునుండిలేచి, ప్రభూ! మీ రెల్లరుఁ జింతింపఁ బనిలేదు. భవభూతిశిష్యులుచదివినప్పుడే నాకాగ్రంథమంతయుఁ గంఠపాఠమై యున్నదని, నాటకమంతయుఁ దాను జెప్పి వ్రాయించి యిచ్చి భవభూతిమనోరథ మీఁడేర్చెను. రాజును సభ్యులును, కాళిదాసుఁడు సరస్వతీదేవియవతారమే నని వేనోళ్ళఁ బొగడిరి. కాళిదాసుఁడు, భవభూతివిరచితయుత్తరరామచరిత్రము నీక్రిందివిధముగ నభినందించెను. శ్లో. కావ్యేషు నాటకే ష్వేవ వయః వా వయ మేవ వా

ఉత్తరే రామచరితే భవభూతి య్విశిష్యతే.

కావ్యనాటకములయందు తుత్తరరామచరిత్ర ప్రణేతయగుభవభూతి మమ్ములగూడ నభిగమించెను.

నవనవ—పంచపంచ.

కవిత్రయము, తమకు రాజాస్థానమున గౌరవము లేకుండఁజేసిన కాళిదాసు నెట్లులెనను పరాభవించి యోడించి, మనుషటికంట

నెక్కుడుగౌరవాతిశయములు భోజరాజువలన సంపాదించవలెనని, యనేక మారులు కాళిదాసుతో వివాదమునకు ఢీకొని తలలు నేలవ్రాల్చిరి. కాని, ప్రయత్నము మాత్రము మానలేదు. ఒకరోజున కపిత్రయము సింహాసనాసీనుడైన రాజేంద్రునిఁ గాంచి ప్రభూతమా! వేదమునందు గొన్ని వ్యాకరణభందోదోషములు గానబడుచున్నవి. వాటిని దిద్ది సంస్కరించి దోషరహితముఁ జేయఁదలఁచినట్లు విన్నవించిరి. చేతనైనచో మీ రొసర్చుఁడని రాజు వచించి యూరకుండెను. బ్రహ్మముఖమునందావిర్భవించి, యనాదిసిద్ధములైన వేదములఁ దప్పులు దిద్దుట వీరితరమా? వీరియబ్బితరమా? అని కాళిదాసుఁడు తనలోఁ దా నవ్వకొని మిన్నకుండెను.

అనంతరము దండి భవభూతి శంకరప్రముఖులు, తత్కార్యనిర్వహణమునకు సుముహూర్తము నిశ్చయించి, ముంపుగా విఘ్నేశ్వరపూజ నారంభించిరి. ఆసమీపముననున్న నృక్షశాఖపై నొకచిలుక 'కూరుచుండి "నవనవ" యని, కూయసాగెను. శుభ కార్యనిర్వహణసమయమునఁ బులుఁగుకూత దుశ్శకున మని తలంచి నాటి కార్యమును విరమించి, సుతియొక శుభదినంబుఁ వేదసంస్కరణ మారంభించిరి. ఆదినముగూడ చిలుక చెట్టుపై గూర్చుండి "నవనవ" యని కూసెను. వెంటనే వా రాజుని మానుకొని, వేదసంస్కరణసమయమునకే శుకము వచ్చి "నవనవ" యని కూయుచున్నది. ఇందులకు గారణ మేమై యుండునా యని, పరిపరివిధంబుల విత్కించుకొనఁజొచ్చిరి. కాని, దానియర్థ మెవ్వరికిని బోధపడలేదు. మూఁడవపరాయణముగూడ నట్లే ప్రారంభించుచుండ నెప్పటియట్లాచిలుక "నవనవ" యని కూసెను. అంతలోఁ గాళిదాసుఁ డి, "పంచపంచ" యని యానెత్తి

కోర్కెకులారా ! ఈచిలుక సామాన్యమైనదికాదు. తొల్లి వేదములు విభజించిన వ్యాసభగవానుడు శుకమాపమున వచ్చి మనమనోగర్వమును నిర్మూలించ నిట్లు పలుకుచున్నాడు. ఏలనన, వేదకాలము నుండియు నేటివఱ కెడతెడదలో మహాచుభావు లీలోకంబున బుట్టి, వేదపారాయణమున నిహంభములు సాధించి కృతార్థులై యుండిరేగాని, మనవలె నిహంభావమున వేదములందు దప్పులు దిద్దుటకై యత్నించువాడు లెక్కకొక్కఁడైన గానరాదు. శ్రీమన్నారాయణస్వరూపుడగు బౌదరాయుడు చివరికమాపమున వచ్చి “నవనవ” యని చెప్పుచున్నాడు. అందుల కర్థ మేమనగా, మీరు తొమ్మిది వ్యాకరణములు జదివి యన్నారా యని ప్రశ్నించుచున్నాడు. మన మైదువ్యాకరణములే జదివియుంటిమి. కావున “పంచపంచ” యని నే నుత్తరము జెప్పితిని. మఱియొక విశేష మేమనగా మనము తొమ్మిదివ్యాకరణములు జదివియున్నయెడల నేదోషములు గనిపింపవు. అయిదువ్యాకరణములే యసంపూర్తిగఁ జదివిన మనకు వేదమున దోషములు గన్పట్టుచున్నవి. కావున, నింక నైన నిట్టి యవివేకకార్యములకు బూనుకొని పాప మొడిగట్టుకొనకుఁ డని గట్టిగా మందలించి పుషివై చెను.

బ: తియూట.

ఒకప్పుడు భోజనరసవల్లభుడు మారువేషము వైచికొని భారాసగరికి గుంఁదిరుగాడుచు నొక వేశ్యాకృపాంబున జొచ్చెను. నరేంద్రుడు ప్రచ్ఛన్న వేషభాగంగా నుడుటచే వేశ్యలు ~~అతని~~ కమనోదాము న్నేర్చుగా నాటపాటలయందు నినుగజ్వలమున వేశ్యాత్రిన్న మొక

రాటగట్టుమొగమును, తూపులబోలు చూపులుచు, జూపపయ్యెద
ండి విడివడుచున్న గుబ్బుచనుబంతులుచు, వర్ణనాతీతమై చూపరుల
దయమును కొలగొట్టుచున్నవి. అదంతయు భూపాలుడు తన
కొలనేత్రములతో బొరజూచి, యెంతయు నాశ్చర్యపడుచు తనమది
పనకుఁ బోయి, మఱునాడు తన యాస్థానకవిబృందమున కాయుదం
దెలియఁబరచి, కందుకక్రీడలాడుచున్న యాపణ్యాగనను వర్ణింపుఁ
కోరెను. అంత భవభూతి యిట్లని వర్ణించెను.

శ్లో. విదితం నను కందుక ! తే హృదయం

ప్రమదాధరసంగమలుబ్ధివ

వనితాకరతామరసాభిహతః

పతితః పతితః పున రుత్పతసి.

తా. ఓబంతి ! నీమనోభిప్రాయము చెలిసివది. ఆసుందరాంగి
బింబాధరదుంబవమునకై యత్నించుచున్నావు. అందువలనఁ గదా ని
న్నాకన్నియ తన కరపల్లవములతో నణగఁగొట్టినను మరల మరల
నెగురుచున్నావు.

అనంతరము వరరుచి యీక్రిందివిధముగ వర్ణించెను.

శ్లో. ఏకోఽపి త్రయ థాతి కందుకోఽయం

కాంతాయాః కరతలరాగరక్తకః

భూమకా తచ్ఛరణనఖాంశుశౌరశౌరః

ఖిన్నఃసక నయనమరీచి నీలనీలః.

తా. బంతి నా మును మూడుబంతులుగా గనిపించుచున్న

ది. ఆ కన్ని

యెట్టదవము సోమటచే నెట్లనె

య

వ కాంతిచే తెల్లగా నుండును.

శ్లో. పయోధరాకారధరో హి కంధుకః
 కరేణ్యోమో దభిహన్యతే ముహుః
 ఇతీవ నేత్రాకృతిభీత ముత్పలం
 స్త్రీయః ప్రసాదాయ పపాత పాదయోః.

తా. ఆబంతి తన చచుబంతులతో సమానముగ నున్నదని
 కాంత మాటిమాటికి జేతితో, జరచుచున్నది. బాతికి కలుగుచున్న
 భవముఁ జూచి, చెవియందున్న నల్లకలువ తనకుఁగూడ కరతాద
 జరుగునేమో యని భయంబునఁ గొట్టవద్దని దానిపాదములపై బడు
 చున్నదా యను తీతిగ గంధకక్రీడవలన చెవినుండి జారి కాలిముందరఁ
 బడినది.

భోజుడు తన యభిప్రాయానుసారముగ వర్ణించినందునఁ గాళి
 దాసును విక్కిలిగా బహూకరించెను.

పశ్చాత్తాపము.

కాళిదాసు తీర్థయాత్రలు సేవింపుచుఁ బ్రయాగలోఁ ద్రివేణీ
 సంగమంబున సున్నాతుఁడై, పుణ్యప్రదంబగు కాశీక్షేత్రమునకుఁ బో
 యెను. అంత సతమ భాగీరథియందు గ్రుంకు లిడి, విశ్వేశ్వరుని భక్తి
 పుకస్సరముగఁ బ్రార్థించి, యన్నపూర్ణాదేవిపాదపద్మములకుఁ బ్రణ
 మిల్లి, శ్రీమన్నారాయణావతారంకగువేద వ్యాసుని విగ్రహంబుచేతకుఁ
 బోయి సమస్కరించి వానిబొడ్డునఁ దపశేలు వ్రాసి చకారకుక్షియని
 పాదసానించెను. అనఁగా, వ్యాసభక్తులమున భారత
 మును, సాదశపురాణములు

బాదరాయణున కెంతయు నాగ్రహముఁ గలుగుటచే; తనబొడ్డులోఁ బెట్టిన కాళివాసునివ్రేలు యూపిరాదయ్యెను. వేదవిభాగముఁ జేసి, పదునెనిమిదపురాణములు రచించిన యపరావతారుడగు వ్యాసమహర్షిని తూలనాడినందువలన నా కీశిక్ష విధించినాఁడని, కాళివాసుఁడు మిక్కిలి పశ్చాత్తాపముఁ జెంది, భక్తివినయములతో నమ్మహానుభావునిట్లని స్తుతించెను.

శ్లో. వ్యాసం వసిష్ఠనప్తారం శక్తేః పాత్ర మకల్మషం
పరాశరాత్మజం వందే శుకతాతం తపోనిధిమ్.

తా. వసిష్ఠుని మునిమరుమఁడను, శక్తిమునీశ్వరుని మనుమఁడును, పాపనాశనుఁడను, పరాశరపుత్రుఁడును, శుకునితండ్రియు తపోబలసంపన్నుఁడు నైన వ్యాసమూర్తికి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో. అచతుర్వదనో బ్రహ్మ, ద్విబాహు రపరో హరిః
అఘాలలోచన శృంభు, ర్భగవా న్బాదరాయణః.

తా. భగవదంశపంభూతుడగు బాదరాయణుఁడు, నాలుగు మొగములులేని బ్రహ్మదేవుఁడు. రెండుచేతులు గల విష్ణుదేవుఁడు. మూడవకన్ను లేని మహేశ్వరుఁడు. అనగా త్రిమూర్తులను బోలఁడుగాని, మహిమయందు వాటితో సమానుఁడే యని భావము.

పై రెండుశ్లోకములకు వ్యాసుఁ డానందపారవశ్యంబున సాక్షాత్కరించి, వత్సా! కాళివాసా! నీరచనానైపుణ్యమునకును, గురుభక్తికిని సంతసించితివా యని న న్నా ట్లేపించితివి. కావున, పాపములు ద్రావదికి భర్తలై,

శ్లో. ద్రౌపద్యాః పాండవతనయాః పతి దేవర భావుకాః

న దేవరో ధర్మరాజ స్సహదేవో న భావుకః.

తా. పాండవులు ద్రౌపదికి భర్తలు, బావలు, మిత్రులు. ధర్మరాజెన్నఁడు మిత్రుడికాదు. సహదేవుఁడెన్నఁడు బావకాదు.

వ్యాసభగవానుఁ డాశ్లోకము విని సంతోషితస్వాంతుఁడై, వత్సా! నీపశ్చత్తాపమే నీకు కవితారక్షయై వరలుఁగాక. నీకవిత్వ మాచంద్రార్కము వర్ణిలుగాక అని దీవించెను.

అమావాస్య పూర్ణిమ యగుట.

భోజధరణీవల్లభుఁ డొకనాఁడు నిండుకొలుపున సుఖాసీనుఁడై కాళిదాసా! నేఁడు తిథి యేమని యడిగెను. అప్పుడు కాళిదాసుఁ డేదో రచనయందు నిమగ్నుఁడై యున్నకతన, సమావాస్యయనుటకు బదులు పొరపాటున పూర్ణిమ యని చెప్పెను. సమీపమందున్న కవులు నేఁడమావాస్య కాదా! యని యడిగిరి. కాళిదాసుఁ డందుల కెంతయు నొచ్చుకొని, తా నన్నమాట జరిగి తీరవలెనను పట్టుదలఁ గలవాఁడగుటచే నీశ్వరివరప్రసాదము గలదుగదాయను ధైర్యోత్సాహము గలవాఁడై, “అవును. నేఁడు పూర్ణిమయే. అమావాస్యకాదు.” అని గంభీరముగఁ బలికెను. అంత నరేంద్రుఁడు, కాళిదాసా! నేఁడు పూర్ణిమ యైనపక్షమున వెన్నెలగాయునా? అని ప్రశ్నించెను. అవును. నేఁడు చంద్రోదయ మగును. పండు వెన్నెల. యిది యానందాన్నిత టుండును. అని దృఢముగ బలికెను. సరే అటుల సెలవిచ్చి పంపించెను.

నేడు నాపరువు దక్కించి, కాళిదాసుడనుపేరు చిరస్థాయిగ నిలుపు
మని ప్రార్థించెను. అప్పుడు భక్తాభీష్టప్రదాయిని యగు భువనేశ్వరి తన
కృపాకటాక్షవీక్షణము లతనిపైఁ బఱపి వత్సా! భయంబుడుగుము.
నీమూట దక్కించెద నని యభయ మిచ్చి తనకర్ణభూషణము నొసంగి,
సాయంతనమున దీని నంబరవీధి కెగురవేయు మని యాహ్వాపించి పంపివై
చెను. భువనేశ్వరి తనయందుఁ గృపామశియైందుల కెంతయు నానందిం
చుచుఁ గాళిదాసు నిజకృపాంబువకరిగి సూర్యాస్తమయమైతఱోడనే దేవి
నారాధించుచుఁ గర్ణభూషణ మాంబరవీధి కెగురవై చెను. అది నింగి కేగి
పూర్ణచంద్రునివలెఁ బ్రకాశించుచుండెను. ఆవిదితదృశ్యమును జూచి
రాజును పురజనులును కాళిదాసుని ప్రభావమునకు నాశ్చర్యపడి మిగు
లఁ గొనియాడిరి.

చంద్రవర్ణనము.

ఒకనాఁడు భోజక్షితిపాలుఁ డరణ్యమునకు వేటకుఁ బోయి
మిక్కిలి శ్రమకలిగి యుండుటచే నొకతటాకముచొత విశ్రమించెను.
అంతఁ గ్రమక్రమముగ నభోమణి పశ్చిమాంబుధిలోఁ గ్రుంకెను. నాఁడు
పొర్నమి యగుటచే శీతమయాఖుఁడు తనపోడశకళలతోఁ దూర్పుచ
నుదయించి జగదానందసంధాయకుండై వెలుగొండుచుండెను. ఆవెన్నెల

శ్లో. “చరమగిరినితంబే చంద్రబింబా లలంబే”

దానిని భవభూతి యీక్రిందివిధముగఁ బూరించెను.

‘చలతి శిశిరవాతే మందమందం ప్రభాతే’

దానినే కాళిదాసుఁ డిట్లుని పూరించెను.

‘యువతిజనకదంబే నాథముక్తోష్ఠవింబే’

చరమగిరినితంబే చంద్రబింబా లలంబే

తా—పశ్చిమకిఖరాగ్రమునఁ జాత్రుఁడు వ్రేలానుమండెను. ప్రభాతకాలమునఁ జల్లనిపిల్లగాడ్పులు వీడెనుమండె నని (భవభూతి పూరించెను.)

పడుచుకాంతల యథరాధరఁబులచు భర్తఁడు విడుచుమండగా నని (కాళిదాసు పూరించెను.)

భవభూతివర్ణనయుకంటఁ గాళిదాసుప్రాయంబు మధ్యకోత్సాహముగ నుండుటచే రాజు వానినే మిక్కిలి బహూకరించెను.

జూదమునందు విరిక్తిఁ గలిగించుట.

లోకంబున నెంతటిసర్వసర్గుణసంపన్నునికైన నేనో యొక మర్దు ణ ముండుట సహజము. అనగా గులాబిప్రవృత్తచకు ముండునలెను, చంద్రునకు గళంకమువలెను, జగత్ప్రసిద్ధిఁగాంచిన శ్రీనోజమహారాజునకు

భార్యాసమేతుడై వనమాలఁ గ్రుమ్మగును, నాఁకటిచిచ్చుచే దహిం
చుకొనిపోవదు భార్యను విడిచి యేకాకియై పోయెను. అనంతరము
వెనుక తనకు సామంతరాజుయిన ఋతుప్రభునివద్ద విరూపముతో వంటల
వాడుగ నేవఁజేసెను.

రాజసూయాధ్వరంబున సకలరాజన్యుల గెలిచి, భూచక్ర మెల్లఁ
బరిపాలనజేసిన ధర్మరాజు—నిత్యసత్యవ్రతుఁడై చఫర్మరాజు—జూదము
నం దనుర్తక్తికలవాఁడై నలుగురుతమ్ములను, భార్యను, తానును, రాజ్య
సర్వస్వముతోఁగూడ జూదమునం దోటయై కల్లుగుడ్డలతో నట్టడవులఁ
జేరి పలుకష్టములకు లోనైన సంగతులు మీరెఱింగిన వే. తమబోంట్లకు
నేరు చెప్పఁదగినవాఁడను కాను గాని, నాయుండు మీకుగల యవ్యా
జానురాగంబుమెప్పున నింతగా మీకు విన్నవించుకొనుచున్నాను. కా
వున మీ ద్విద్యూతక్రస్తక్తి మానవలయు నని యనేకతెఱంగుల బోధించి
నను, రాజేంద్రుఁ డవన్నియుఁ బెడచెడిని బెట్టి జూదమాడుట మాత్రము
మానలేకు. అంతఁ గానివాసుఁ డొకయుపాయముఁ బన్ని, యొకపాద్య
సన్యాసిని బిలిచి 'భోజరాజు ద్యూతకృహంబునకుఁ బోవునమయమున
నీవు మాంసపునుకాణము దగ్గర మాంసముఁ గొనువానివలె నుండు'మని,
మఱికొన్ని రహస్యోపాయములు పనికిఁ దెలియఁబఱచి పంపించెను.
భిక్షుకుఁడై మాంసపునుకాణముదగ్గర బేర మాడుచుండెను. అపుడా
దారినిబోవుచున్నభోజరాజు వానిం జూచి యిట్లని భాషించెను.

భోజనము—భోజనము వలన కి ముదితమే ? = రుచిభిక్షువు
 వచ్చునా ?

భిక్షు—ప్రియ మహా! వారాంగనాభిస్సహ = బోగమువాళ్ళ
 .తో గలిసినప్పు డది మిక్కిలిప్రియము.

భోజ—నారస్త్రీరతయే కుత స్తవ ధనం ? = బోగమువాళ్ళ
 గూడటకు నీకు ధన మెక్కడిది ?

భిక్షు—చౌర్యేణ ద్యూతేన వా = దొంగతనమువల్లగాని, జూద
 మువల్లగాని.

భోజ—చౌర్యద్యూతపరిశ్రమోస్తి భవతాం ? = దొంగతనము
 జూదమునందు గూడ మీకు ప్రవేశముగలదా ?

భిక్షు—భ్రష్టస్య కా వా గతిః = చెడిపోయినవాని కింకేమిగతి
 యున్నది ?

అశ్లోక మీతీరున నున్నది.

భిక్షు! మా సపిషేవణం కే నుచితం ? కింతేన మద్యం వినా
 మద్యం చాపి తవ ప్రియం ప్రియ మహా! వారాంగనాభి స్సహ
 నారస్త్రీరతయే కుత స్తవ ధనం ? చౌర్యేణ ద్యూతేన వా
 చౌర్యద్యూతకశ్రమోస్తి భవతాం భ్రష్టస్య కా వా గతిః.

ఆ కాద్యోక్తులను చింతాకూరహితోపదేశ మాలించిన భోజరాజు
 జూదమునలన సర్వాస్త్వ మగునని గ్రహించి నాటిరుండి ద్యూతప్రస
 క్తయై లేక, తనకు జూదమునందు విరక్తిగలిగింపబన్నిన కాళిదాసున
 కంతయుగృతహృదై యుండెను.

కౌటిల్యుల మాటలే

నిరుపేదము, నిరక్షరమృతి

భౌరిమునఁ దినఁ దిడియు.

కుటుంబ

యాశతో ధారానగరంబునకుఁ జని కాళిదాసుని దప్పించి ననుష్ఠించెను. ఆకవిరాజు వాని నావరించి నీవు వచ్చినపని మేముని యడిగెను. అప్పు డావిప్రుఁడు చేతులు జోడించుకొని, యోపుణ్యాశ్శో! నేను నుచేలునివంటి దాడిద్ర్య మచుభవించుచున్నాను. రాక్షేమనితోఁ జెప్పి నాకుటుంబభారనిర్వహణమున కేదేని సనుపాయముఁ జేయింప మీరు సనుభవించి మీ మౌనశ్రయించితి నని దీనాననుఁడై వేడుకొనెను. నీ కేమిఁ గవిత్వము వచ్చునా యని కవి యడుగ, నక్షరస్థానమే నాకు లేదని యతఁడు విన్నవించుకొనెను. కవి శేఖరుఁడు వానిదీనానస్థ కెంతయు జాలి నొంది, అయ్యా! నాశక్తివంచన లేకుండ సాయముఁ జేయఁ బ్రచుత్తిచెద. మీరు చేయునది రాజదర్శనము కావున, నేదియో ఫలమో, పుష్పమో మీకుఁదోచినకానుక దీసికొని లేపు రాజస్వారమునొంద పోయుండుడు. అనిచెప్పి పంపించెను.

కాసు కేనియు గతిలేని యాబ్రాహ్మణుఁ డెట్లుగో గవ్వనడి చెఱుకుగట్ట నొకటి సంపాదించి, దానిని చిన్నముక్కలుగా చేసి వాటిని తంకొల్లాయగుడ్డను గట్టుకొని రాజదర్బారునచురుమునకుఁ బోయి సింహద్వారముచెంతఁ గూర్చుండెను. దర్బారునకు నిరరవెన్వచ్చు తోడునీడగా నుండును గావున, కొలదిసేపటికే నిద్రాధిదేవత వాని నావేశించి చెఱుకుగడ్డఁమూటఁ దలక్రిందఁ బెట్టుకొని గుట్టువెట్టును నిద్రబోయెను. వానికంటె నిత్యదర్బారుఁ డెవఁడో వానితలక్రిందఁ బెట్టుకొనిన చెఱుకుమూటను జూచినవాఁడె నెమ్మదిగా సంగ్రహించి, వాటికి బకులుగా కాల్చి యార్పిన కొఱవలలు మూటగట్టి, యెప్పుటియట్లే వానితలక్రిందఁ బెట్టి వెడలిపోయెను.

కాళిదాసుఁడు సభాభవనముఁ బ్రవేశించి, మాజారమునడ మానవ్రతుఁడైన యొకపండితుఁడు తమదశ్వనాభిలాషియై వేచియున్నాఁడరాజుగారితో విన్నవించెను. వెంటనే వానిని బ్రవేశపెట్టుమని రాజు సేవ

కున కాజ్ఞాపించెను. ద్వారపాలకుఁడు పోయి గాఢనిద్రాముద్రితుడై యున్న యాచమగుబాపనిని మోయకొలిపి, రాజదర్శనార్థమై వచ్చినవారు మీరేనా? యని క్రశ్మించెను. అప్పుడని యతఁడు తలచూకగా వెంటబై కొని రాజసన్నిధానమువఱకుఁ గొంపోయెను. నిద్రామైకమున తలయంగవ స్త్రపుకొంగున నున్నవి చెఱుగుముక్కలే యరుభావముతోఁ జూచుకొనక, రాజే క్రునకు సాష్టాంగవందనము లాచరించి కట్టు విప్పి యాకొఱపులఁ జేతికిచ్చి, యూరకుండెను.

భోజుఁ డాకొఱపుల నుచుకొని విస్మితుడై కాళిదాసువైపు జూచెను. కాళిదాసుఁడుగూడ మిక్కిలి యాశ్చర్యపడి, యనుగళమును, సమభసూచకము లైకొఱపులు రాజేక్రూరహస్తములఁ బెట్టినబ్రాహ్మణుని యవివేకమును, తా నిప్పుడు సమర్థిపఱచునన్న నతఁ డుధముధస్సుత్వ మగుటగాక, రాజతోపాగ్ని కేధు మగునని యోదించి, భువనేశ్వరీ పాదపద్మములు తలమసంబున స స్మరించి, రాజే క్రునతో నిట్లని విన్నవించెను.

భోజమహారాజా! ఈబ్రాహ్మణుఁడు కొఱపులు కానుకగా సమర్పించినందులకు మీరు విభ్రాంతు లగుచుఁ గోపింపవలదు. ఫలమో, పుష్పమో తమన టివారికి కానుకగా నిచ్చుట ధర్మమని యాబ్రాహ్మణుఁడెఱుఁగకపోలేదు. వీరిలో గంభీరమైన భావార్థమున్నది. అవధరింపుఁడు. ధో. దగ్ధం భా దవ నుజ్జనేన చ నృథా చిన్మక్రమై శ్చాపితం

దగ్ధా వాయుశుతేన హేమరవితా లంకాపురీ స్వర్గభూః

దగ్ధ స్వర్వచుఖాస్పద శ్చ మదనో హహా! నృథా శంభునా

దాదద్యం ఘనతాపదం భువి నృణాం కేవాపి నో దహ్యాశే.

తా. గమ్యస్థానములచే నలంకరింపఁబడిన ఖాండినవచము నిష్టారణముగ నర్జునునిచేఁ గాల్పబడెను. స్వర్గలోకమై, సువర్ణమయమైన లంకానగర మాంజనేయునిచే దహింపఁబడెను. సకలప్రాణులకు సుఖప్ర

దుండగు మన్మథుడుగూడ వ్యర్థముగా నీశ్వరునివలన దగ్ధమై పోయెను. కాని మానవులబట్టి పీడించుచున్న యీదారిద్ర్యము. నెవ్వరు దహించలేకపోయిరి. కావున జగద్విభ్యాతవిరాజనూనుడవగు మహారాజా! నీవైన మోదారిద్ర్యము నీకోరిపులతో గాల్చివేయు మరి యీసారుడధిరచుచున్నాడు. అని, రాజును, సభ్యులు నాశ్చర్యవిభ్రమాన్వితులగు నటుల సమర్థించెను. రాజేంద్రుఁ డెంతయు సంతోషించి, యాబ్రాహ్మణునకు ధనాదు లిచ్చి పంపించెను.

టం, టం, టం, టం, టం.

జగన్మోహనాకాగుడగు భోజరాజేంద్రుఁడొకనాఁడు స్నానము జేయుచుండఁగా, జన్మనియగు దాసి యొకతె వానివయోమాపలావణ్యాదులఁ గాంచి, మోహపరవశత్వమునఁ దనచేతనున్న పాత్రను మేడమెట్లమీఁద జారవిడిచెను. అది మెట్లమీఁది 'టంటంటంటంటం' అనుశబ్దముతోఁ గ్రిందకు దొర్లిపోయెను. స్నానానంతరము భోజుఁడు సభావేదిక నలంకరించి, "టంటంటంటంటంటంటంటంటంటం" అనుసమస్య నిచ్చి, పూరించుఁ దన బండితబ్బాదమున కనుజ్ఞ నిచ్చెను. ఆ సమస్యార్థముఁ దెలియక పండితు లెల్ల రొకరిమొగ మొకరు జూచుకొనుచు నూరకుండిరి. దేవీనరప్రసాదగు కాలివాసుఁ డద్దానిరహస్యము గ్రహించినవాడై యిట్లని పూరించెను.

శ్లో. రాజాభిషేకే మదవిహ్వాలాః

హస్తాచచ్చి ~~మమ~~ యువత్యాః

సోపానమార్గేషు కరోతి శబ్దం

టంటంటంటంటంటంటంటంటంటం.

రాజేంద్రుని స్నానసమయమందు, మోహవివశయైన దాసి తన చేతనున్న బాగారుకలశము జారవిడుటచే, సోపానమార్గముగుండ 'టంటంటంటంటంటంటంటంటంటం' అని శబ్దము చేయుచు క్రిందబడెను.

కాళిదాసుని ప్రజ్ఞావిశేషంబునకు, రా జెంతయు సంతోషపారవ
శ్శుండయ్యెను.

నీటిలో తాళిపలక.

ఒకనాఁడు పల్లెవాండ్రు నదిలో చేపలఁ బట్టుచుండఁగా నొక
తాళిపలక దొరకినది. అందుపై నేదో వ్రాసియుండెను గాని కొన్నియక్ష
రములుమాత్రము చెరిగిపోయి స్పష్టముగ గానుపించుటలేదు. అట్టినాత
శిలాపలకమును బెస్తవాండ్రు పాఠవేయటకు మనసాప్తుక భోజరాజేం
ద్రుని సన్నిధానమునకుఁ గొనితెచ్చి సమర్పించిరి. ఆశిలాపలకముచు భో
జుఁడు నిదానించిచూచి దానిమీఁద లక్కపోత పోయింపగా శ్లోకములో
సగభాగము మాత్రమే దొరకెను. ఆశ్లోక మిట్లున్నది.

శ్లో. అయి ఖలు! విషమః పురాకృతానాం

భవతి హి జాతుషు కర్మణాం విపాకః.

తా. జంతువులయందు దొల్లి జేయఁబడినకర్మలయొక్కవిపాకము
విషమమై యుండునుగదా.

భోజుఁ డాశ్లోకార్థ మెఱింగి తనమనమున నిట్లని వితర్కించుకొనఁ
దొడఁగెను. నదిలో వ్రాతశిలాపలక ముండుట కేమిహేతువై యుండ
వచ్చును? తొల్లి శ్రీయాంజనేయుఁడు తా నొకరామాయణము రచించి,
యద్దానిని రాణిపలకలమీఁద వ్రాసి, శ్రీరామమూర్తికి వినిపించె నని
యు, రామచంద్రుఁ డనియంతయుఁ జక్కగ విని, చిరువత్స నవ్వుచు,
నాంజనేయా! గ్రంథమున నీప్రజ్ఞ లే యెమ్మింపగ జెప్పుకున్నావే యని,
రాముఁ డన్నాడనియు, రామచంద్రపరబ్రహ్మము మెచ్చనిగ్రంథము గ్రం
థముగాదని, హనుమ తుఁడు వాటినెల్ల సముద్రమునఁ గొట్టవైచెనని
పెద్దలు చెప్పుకొనుచుండఁగా వినియుంటిని. ఇది వాటిలో నొకటై యుండ
వచ్చును. ఇందు రెండుపాదములు మాత్రమే కనఁబడుచున్నవి. మిగత

రెండుపాదము లెవరిచేతనైనఁ బూరింపఁజేయుట మంచిదని తలంచి,
కొలుపుకూటమున కేగి, శ్లోకపూర్వార్థ మిచ్చి దానికి యుత్తరార్థము
పూరింపుఁ డని భవభూతితోఁ జెప్పెను. భవభూతి యీక్రిందివిధముగఁ
జెప్పెను.

కవ్య కుల మకలంక మాయతాత్మ్యః

కవ్య చ రజనీచరసంగమాపవాదః.

తా. విష్కలంకమైన సీతాదేవివంశ మెక్కడ ? రావణాసురుని
సంగమముయ్యె నను నపవాద మెక్కడ ?

భవభూతి పూరించిన శ్లోకభావము రాజునకు తృప్తికరముగ లేక
పోవుటచేతఁ దానుగూడ కవియగుటచే నిట్లు రచించెను.

కవ్య జనకతనయా కవ్య రామజాయా

కవ్య చ దశకంధరమందిరే నివాసః.

తా. జనకిరాజేంద్రుని కూతురును, రామున కర్థాగియు నైన
సీత మెక్కడ ? రావణుని గృహమున నివసించు మెక్కడ ?

తనరచనయుఁ దనకు నచ్చకపోవుటచేతఁ, గాళిదాసుచు పూరిం
పుచుని చెప్పెను. అతఁ డీక్రిందివిధముగ రచించెను.

శివశిరసి శిరాంసి యాని రేజుః

శివశివ ! తాని లుంతతి గృధ్రపాదైః

అయిఖలు విషమః పురాకృతానాం

భవతి హి జంతుషు కర్మణాం విపాకః.

తా. ఏతలలు శివునితలముండుఁ బ్రకాశించెనో, యట్టితలలు
గ్రద్దలపాదములతో శివశివ ! నేడు దొర్లాడుచున్నవిగదా !

కాళిదాసుపూరణ రాజు విని, కవివిరచితముగూడ నట్లేముండు
నని పలికెను. ఆమాటలకు కాళిదాసుని శత్రుపక్షమువారు, 'కవిహృ
దయ మది కా' దని వాదించిరి. సందియనివృత్తికై రాజేంద్రుఁ డాశిలా

ఫలకముమీఁద మగల లక్ష్మణోత్సాహముచే, యెంతో శ్రమపడి మిగిలినరెండుపాదములు గనిపించునటులఁ జేసి, చతురగా, కాళిదాసుఁడు పూరించినట్లే యున్నది. అంతఁ గాళిదాసుని కవితామహత్వమునకు రాజును పండితసామదులుగూడ నాజలి ఘటించి యభినందించి పారితోషికముల నొసంగిరి.

ఛాందసప్రబాహ్మణులు.

కర్మకాండలు జరుపు ఛాందసప్రబాహ్మణు లిరువురు భోజరాజును దర్శించి, యేదోవిధముగ బహుమానము సాపాదించునలె నని తలంచి, ధారానగరంబునకుఁ బోయి విచారించునఁగ, గవిత్వముఁ జెప్పినఁ గాని కాసులు రాల వని పురజనులవలనఁ దెలిసికొనియు, మూర్ఖపుకట్టువలఁ గలవారై, యెట్లో రాజేంద్రుని దర్శించి, వారిలో నొకఁడు 'అనో రక్షీయా న్మహతో మహీయాన్' అని యొకశ్లోకపాదమును జదివెను. రెండవఁడు 'యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రమ్,' అని చదివెను. ఇట్లు వారిరువురు వేదమంత్రములలో నొకశ్లోకమునుచెప్పి పిమ్మట నోరు గదల్చులేక మిన్నకుండిరి. ఛాందసపురబాహ్మణులుగదా యని రాజు కనికరించి తోచి సబహుమానము వానికిచ్చి పంపినై చెను. పిమ్మట రాజేంద్ర (డాస్థానంబునకుఁజరి, యారెండుపాదములనిచ్చి, శృంగారరసముతో శ్లోకముఁ బూరించుఁ డని యాస్థానకవులతో జెప్పెను. కాని, కవులందఱు దానింబూరింపలేక మౌనము దాల్చిరి. అంతఁ గాళిదాసుఁ డీక్రిందివిధముగఁ బూరించెను.

శ్లో. అనో రక్షీయా న్మహతో మహీయాన్

పుణ్యో నితంబ శ్చ యదంగనాయాః

తదంగహరిద్రనిమజ్జచేన

యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రమ్.

తా. ఏకాంతయొక్కనడుము, రేణువుకంటె జన్మదయై, కటి ప్రదేశము మహాగొప్పదియై యుండునో, యాజవల్క్యనియొక్క మేనిపసు పుతో దడిసిన జుదెము మిక్కిలి పరిశుద్ధమైనది.

అని, శృంగారస ముట్టిపడగ రచించిన కాళిదాసునకు రాజు గొప్పగా బహూకరించెను.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు పలాయనమగుట.

భోజభూపాలుఁడు విలాసముగ గాలముఁ గడుపుటకు తన యుద్ధానవనము దొకరమణీయమైన భవనముఁ గట్టించెను. గృహప్రవేశము గాకముందే యొకబ్రహ్మరాక్షసుఁ డాసుందరముదిరంబునఁ బ్రవేశించెను. ప్రతిరాత్రియు నాగృహమునం దెవ్వఁడు పఱుండునో, వాని యొద్దకుఁ బోయి, పాణిని రచించిన వ్యాకరణశాస్త్రమందలి సూత్రములు నాలుగు, నాలుగుజాములు జదివి వాటికి సమత్తర మిమ్మని యడుగును. వానికోరికప్రకారము సమాధానముఁ జెప్పిలేని వానిం జూపి తినుచుండుట వాడుక యైనది. రాజేంద్రుఁడు దేశదేశములనుండి మహామంత్రవేత్తలను రావించి, వానిని బారగొట్టవలెనని విశ్వప్రయత్నము జేసెను. గాని, వచ్చిన మంత్రవేత్త లందఱును, రాక్షసుఁడు తన పొట్టబెట్టుకొనుచుండెను. రాజునకు ప్రాణము విసిగి, యాసుందరమును గూడ విరక్తిగలిగినట్లాడె. శ్రీవరప్రసాదుఁడగు కాళిదాసునిఁ బిలిపించి యావద్యవృత్తాంతము చెప్పి, యెట్లైని రక్షసునిఁ బాటించెను. 'రాజేంద్రా! అతఁడు

రాక్షసుఁ డెప్పటివలెనే కాళిదాసుచు సమీపించి 'సర్వస్యదేవ్' అను సూత్రమును జదివెను. వెంటనే కాళిదాసుఁడు 'సుమతికుమతీసంపదాపత్తి హేతు' అని జవా బొసంగెను. రాక్షసుఁడు రెండవసారి వచ్చి 'వృద్ధోయానా' అను సూత్రమును జదివెను. వెంటనే కవిచంద్రుఁడు 'సహజరిచయాత్ త్యజ్యతే కామినీభిః' అని పూరించెను. రక్కసుఁడు మూడవసారివచ్చి 'ఏకోగోత్రే' యను సూత్రమును శఠించెను. అప్పుడు కాళిదాసుఁడు 'ప్రభవతి పునూన్ యః కుటుంబ విధర్తి' అని చెప్పెను. దైత్యుఁడు మరలవచ్చి 'స్త్రీ పుంసచ్చ' యను సూత్రమును జదివెను. కవిరాజు 'ప్రచరతి గృహే తద్ధి గేహం వినష్టం' అని పూరించెను. తనకోరికప్రకారము కవిసార్వభౌముఁడు సరిగా ప్రత్యుత్తర మిచ్చుటచేత రక్కసుఁడు మిక్కిలి సంతసించి, కాళిదాసుని ప్రేమాలింగనముఁ జేసికొని, వత్సా ! నిక్షణవిశేషములు కెంతయు నానందించితిని. వలయు వరములు కోరుకొనుము. ఇచ్చెద నని చెప్పెను అంతఁ గాళిదాసుఁడు ఓదానవేశ్వరా ! మా భోజనుహారాజు మిక్కిలి మక్కువతో నీమందిరముఁ గట్టించుకొని యున్నాఁడు. నేటినుండి నీ వీగృహంబును వదలిపోయితివేని, నీవు నాకు వేయివరములిచ్చినట్లే తలంచెద నని చెప్పెను. అట్లు చేసెద నని రాక్షసుఁ డావెంటనే భవనమునుండి పలాయన మయ్యెను. ఈవృత్తాంతము రాజన్యఁ డాలించి, కాళిదాసమహాకవిని గాఢాలింగనము జేసికొని, ధనకనకవస్తువాహనాదు లిచ్చి గౌరవించి, శుభముహూర్తంబునఁ గాళిదాసుని మేళముగ్గ నాగృహమునఁ బ్రవేశించి సుఖముగా నుండిరి.

‘ఏకో గోత్రే’ ప్రభవతి పుమాన్ యః కుటుంబం బిభర్తి

‘స్త్రీ’ పుంవచ్చ’ ప్రచరతి గృహే శద్ధిగేహం విచక్షమ్.

ఈశోకమునకు వ్యాకరణసంబంధము గుఱర్థములు వేరు. వాటికే యిహ సంబంధమైన యర్థములు గలవు. కాళిదాసుపూరణము రెండవ యర్థమగుట నీక్రిందివిధముగ నున్నది.

తా. ప్రతివారికి సంపదకుఁ గారణమైన సర్వభిక్షము, నాపదకు గారణమైన మర్వభిక్షము నని రెండుండును. యవ్వనుడైనవానితో నేస్తము గలిగిన కాంతచేత, ముసలివాఁడు విడువఁబడును. ఎవఁడు కుటుంబభారమును నిర్వహించునో, యాతఁ డొక్కడే గోత్రోద్భవుడు. ఏ కాంత పురుషునివలెఁ దిరుగుచుండునో యాగృహము నశించిపోవును.

కాళిదాసుని యుక్తిప్రయుక్తులు.

విదర్భపురంబునఁ గవీశ్వరుఁ డొకఁడు శారదాదేవి నారాధింప నాదేవి ప్రత్యేక్షమై, వానికోరిక ప్రకారముగ నొక థక్కా యిచ్చెను. అతఁడా థక్కావాయించి, పండితులతో వివాదమునకు ఢీకొన్నయెడల, నెట్టిపండితుఁడేనియువానిముందు నోరెత్తఁ జాలఁడు. అందువలన నాతనికి “థక్కాకవి” యని పేరు గలిగెను. అతఁడు నాటనుండి యనేకదేశములు దిరిగి రాజాస్థానపండితుల నెల్లర నోడించి, విద్యాధనంబుల రెండింటియందు వీనిని మించినవాడు లేరని జగత్ప్రసిద్ధిఁ గాంచి యుండెను.

ఒకనాఁడు థక్కాకవి, కవిబ్రహ్మయగు కాళిదాసుని ప్రభావము వినియున్నవాడై, వానినెటులయిన జయింపవలెనని తలంచి, ధారానగరంబునకుఁ బోయి యొకసత్రంబున నివసించెను. థక్కాకవిరాకయు, వాని కృత్రిమవిజయపాండిత్యమును కాళిదాసుఁ డెఱింగినవాడై, వానితో వివాదమున కియ్యకొనక, నొకకూలివానివేషముతో నాతనియొద్దకుఁ బోయి నమస్కరించి ఓ మహానుభావా ! నా కొక సందేహము గలిగి

యున్నది. అట్టి తనువంటివారి నాశ్రయించినగాని సంశయనివృత్తి గాదని తమ్ము దగ్గించితిని. అది యెట్టిదనగా, తెల్లవారుచున్నప్పుడు కాకులు 'కాకో' యని యేలకూయునో చెప్పవలయునని విన్నవించెను. ధక్తాకవి, యాశ్రయ నాకుఁ దెలియదనిచెప్పెను. అంతటఁగాళిదాసుఁడు, దేవా! పోనిండు. నాకుఁ దోచినది చెప్పెదను వినండి! అని యీక్రింది విధముగఁ జదివెను.

శ్లో. వయం కాకా వయం కాకాః కిం రటంతీతి వాయసాః

ఓమిరారి స్తమో హంతి శంకయాతంకమాససాః.

తా. కాకులు కాకా యని యెంతల కఱచుచున్న వనగా, సూర్యుఁడు చీకటులను నశింకఁజేయుచున్నాఁడు. మేము కూడ నల్లగా నుండటవలన, నవియుఁగూడఁ జీకటులే యనుకొని, మమ్మునయితము నాశనముఁ జేయునేమో యనుభయమున మేము చీకటులముకాద. కాకులముసుమా! మా తెరవు రావలదని సూర్యునితో మొఱబెట్టుకొనుచున్నవి.

ఆ కూలివాఁడు చెప్పినశ్లోకము వినఁగానే ధక్తాకవిగూడ ధక్తుమని, ధారానగరమందలి కూలివాండ్రకే యింతగొప్పపాండిత్యముఁ గలిగియున్నప్పుడు, కాళిదాసుతటి మహాకవితో వివాదమునకు ధీకొనుట పెట్టితన మని తలంచి, వేకువజాముననే లేచి వచ్చినదాఁ బట్టి వెడలిపోయెను.

ధక్తాకవి స్వగ్రామముఁ జేరెనే కాని, కాళిదాసును జయింపవలె నను తలంపుమాత్రము పోలేడు. — మీరల నకలశాస్త్రార్థసారము లన్నియుఁ జక్కగాఁ జదువుకొని, ఇంకఁ గాళిదాసును గెలువఁగల నను దృఢనమ్మకము గలిగినవాఁడై తిరిగి ధారానగరంబునకుఁ బోయి యెప్పటివలెనే సత్రమున బస జేసెను.

కాళిదాసుఁ డాసంగతి నెఱింగి తొల్లింటివలెనే, సశ్వశిక్షకుని వలె వేషము ధరించి, తలపై నొకగడ్డిమోపుఁ బెట్టుకొనిపోయి ధక్తా

కవిని దర్శించి వినముడై మ్రొక్కి నిలువబడెను. ఆసనుమున థక్తా
కవి ప్రభాతవర్ణనము నేయును, నస్తాగతుఁ డగుచున్న చంద్రునిగురించి
యిటుని రచించెను.

శ్లో. చరమగిరికురంగీ శృంగకంఠూయనేన

స్వపితి సుఖ మిదానీ మాత రిందోః కురంగః.

తా. చంద్రునిలోనున్న మగ లేడిని పడమటికొండపై నున్న యా
డు లేడి కొమ్మతో రుటచేత నిప్పుకు హాయిగా నిద్రించుచున్నది.

వానిరచన వినుచున్న కాళిదాసు చిరునవ్వు నవ్వుచు దేవా !
చూడగా మీరు కవిచంద్రునివలె నున్నారు. కాని, తమరు వర్ణనలోఁ
గొంచెము పొరబడియున్నారు. ఏమనగా ! ఆడు లేడికి గొమ్ములుండవు.
కావున, శృంగశబ్దము దీసివైచి తుండశబ్దము బెట్టిన బాగుండును. మిగి
లిన రెండుపాదములు నేను పూరించెదఁ జిత్తగిప్పుడు.

శ్లో. పరిణతరవిగర్భన్యాయకలా పౌరుహహాతీ

దిగపి ఘనకపోతీ హంకృతైః క్రుంధతీవ.

తా. ప్రభాకరుడగు పుత్రుడు గర్భము దండుటచే నిందు
గర్భణీయైత తూర్పుదిక్కునుకాంత పావురపుమాతలనుమిష చే నొప్పులు
వకుచున్నదో యచు నట్లున్నది.

తన చంద్రోదయవర్ణనముకంటె, వాని సూర్యోదయవర్ణనము
మిక్కిలి రసపుష్టిగ నుండుటచే, థక్తాకవి మిక్కిలి యచ్చెరువొంది,
'సీ వెవ్వడ' పని ప్రజిగచెను. స్వామీ ! నేను మహాకవికాళిదాసుగారి
గుట్టపువాడ నని బహులుచెప్పెను. ఆ కవిశేఖరుని గుట్టపువాడే యిటు
వంటి కవిత్వముఁ జెప్పఁగలిగినప్పుడు, నింక కాళిదా సెంతటి ప్రజ్ఞావం
తుడో నని భావభాంతుడై థక్తాకవి కిక్కురు మక్కురు మనకుండ
నాయూరు విడిచి వెడలిపోయెను.

అల్లాణరాజవర్ణనము.

ఒకప్పుడు భోజమహీవల్లభుడు కొలువు దీర్చియుండ నొకబాల బ్రహ్మచారి రాజును దర్శించి, మహారాజా ! నేను ధనాదులపైఁ గాంక్షచేత మిమ్ము దర్శింప రా లేకు. నాకొక కోరిక యున్నది. నేను కాశీ త్రేతమునకుఁ బోవఁదలఁచితిని. మీయాస్థానపండితుల నందఱను నా వెంటఁ బివ, పండితగోష్ఠి చేసికొనుచు ప్రయాణము సేయుకొలతయు నాస్థానకరముగఁజేయఁడును. కావున నాకోరిక చెల్లించుఁ డని ప్రార్థించెను.

అందుల కొలతయు రాజు సంతసించి, తనయాస్థానకవుల నందఱిని వానివెంటఁ బొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. కవిబృందమంతయు నాతని వెంటఁ బోయిరి. కాళిదాసుఁడు మాత్రము వెళ్ల లేకు. నీ వెందులకు వెళ్ల లేదని రాజు కాళిదాసును క్రశ్నించెను. అతఁ గాళిదాసుఁ డీక్రింది విధముగ విన్నవించెను.

శ్లో. తే యాంతి తీర్థేషు బుధా యే శంభో దూరవర్తినః

యస్య గౌరవ్యక శ్చిత్తే తీర్థం భోజ ! పరం హి సః.

తా. రాజేంద్రా ! ఎవరు శివునకు దూరస్తు లగుచురో, వారె తీర్థయాత్రలు సేవించెదరు. ఎవనిచౌదయమున మహేశ్వరుఁ డుండునో వాఁడె యుత్తమతీర్థము.

అనఁగా, తీర్థయాత్రలు నిష్ఫలములని కాళిదాసుఁడు చెప్పినందున, రాజునకు గోపము గలిగి, నాయాజ్ఞయు లక్ష్యబెట్టక నిరంతర వేశ్యాలోలుడై యున్నవాడని తలంచి, వానిన్ని మునుకటించలే గౌరవింపక సామాన్యముగ జూచుచుండెను. రాజానుగ్రహము తనయందు దొలఁగినదని కాళిదాసుఁడు గ్రహించి వెంటనే ధారాసగరంబును విడిచి, యల్లాహదేశమునకు పోయి అల్లాణరాజును సందర్శించి, రాజేంద్రా ! నేను భోజమహారాజు నాస్థానకవిని. నాపేరు కాళిదాసు. కారణాంతరమున నే నిప్పుడు మీయాస్థానము మండవచ్చితి నని చెప్పెను. అల్లా

1. ణరాజు వానినెంతయు గౌరవించి, కవిచంద్రమా ! నీకవితాక్షీర్తిని, పండితులవలన చాలసాదులు వినియుంటిని. నీరాకవలన స్థాజన్మ ధన్యముయ్యెను. ఏదీ ఒకశ్లోకమును జదివి నా కానంద మొనగూర్చుచునెను. అంతః కాళిదాసుఁ డల్లాణరాజుప్రతాపము నిట్లు పొగడెను.

శ్లో. అల్లాణక్షోణిపాల ! త్వదహితనగరే సంచరంతీ కిరాతీ
కీర్ణా న్యాయ రత్నా న్యరుశరఖదిరాంగారశంకాకులాంగీ
క్షిప్తా శ్రీఖండఖండం తమపరి ముకుభూతనేత్రా ధమస్తీ
శ్వసామోదానుయాతై ర్మనుకరనికై ర్ధూమశంకాం విధర్తి.

తా. ఓయల్లాణరాజా ! నీవు నిర్మూలము జేసిన శాత్రవనగరమును చెంచుకాంత యొకతె సంచారము సేయుచు, నందండుఁ బడియున్న రత్నముల నేర కుప్పజేసి, వాటి నగ్నికణము లనుకొని, మంటచేయుటకై, వాటిమీఁద మంచిగంధపుపేర్లు జేర్చి, కన్నులుమూసికొని యూగుచుండెను. దాసినిశ్వాసచుగంధమునకై, మచ్చోటఁ జేసినతుమ్మెదదండు పొగవలె నుండెను.

ఆశ్లోకార్థమునకు అల్లాణరాజు, కవిరాజున కపారధనరాసు లిచ్చి విక్కిలి గౌరవించెను. కాళిదాసుఁడు తనరచనానైపుణ్యముచే, నారాజేంద్రుని సంతోషింపఁజేయుచుఁ గొంతకాల ముండఁగా, భోజరాజున కీసంగతి దెలిసి, చాచులతో వర్తమాన మంపి, తిరిగి కాళిదాసుని తన రాజధానికి రప్పించుకొని యెప్పటివలె గౌరవించుచుండెను.

కాళిదాసుని వాక్పటిమ.

2. ఒకనాఁడు కాళిదాసుని శత్రుపక్షమువారు భోజరాజుసన్నిధానమునకుఁ బోయి, రాజేంద్రా ! సకలశాస్త్రపారంగతుడగు కాళిదాసుఁడు మత్స్యభక్షణఁజేయుచున్నాడని చెప్పిరి. అనంతరము రాజు కాళి

దాసును బిలిపించి, “సీవు మత్స్యభక్షణము జేయుచున్నావని చెప్పు చున్నారు. అది నీజమా” అని యడిగెను. నే నెన్నడు మాంసభక్షణము జేయువాడను గా నని కవిరాజు నిర్భయముగ రాజుతో విన్నవించెను. రాజు వానిమాటలు యథార్థమని నమ్మి, శ్రత్యక్షముగ నాకుఁ జూప నిదే యెన్నఁడిట్టి దోషారోపణ నాతోఁ జెప్పవలదని, సభాబృందమును గట్టిగా మందలించెను. రంధ్రాన్వేషణపరు లానాటి కూరకుండి, సమ యముఁ గనిపెట్టి, కాళిదాసును బట్టుకొనుటకు బ్రయత్నించుచుండిరి.

ఒకప్పుడు కాళిదాసు బెస్తవాండ్రమొద్దఁ గొన్ని చేపలను కొని, వాటిని గుడ్డలో జుట్టి చంకఁబెట్టుకొని, మెల్లగా వేశ్యాగృహంబుఁకుఁ బోవుచుండెను. కవి నెల్లప్పుడు కంటికి తెప్పవోలెఁ గనిపెట్టుచున్నపం డితు లాసమాచారము విని వెంటనే పోయి రాజున కాసంగతిఁ దెలి యఁబఱచిరి. రాజేంద్రఁ డాయుత్తరక్షణమందే బయలుదేరి పోయి మార్గమధ్యమునఁ గాళిదాసునిఁ గలిసికొని వానిచంకనున్నమూటను గుర్తించి, యిట్లని శ్రశ్శించెను.

రాజు—హే కవే ! కక్షే కిం తవ ? = నీ చంకలోని దేమిటి ?

కాళిదాసు—పుస్తకం = పుస్తకము

రాజు—కి ముదికం ? నీ క్లేమిటి ?

కాళిదాసు—కావ్యార్థసారోదకం కావ్యార్థసారము.

రాజు—గంధః కిం ? వాసనయేమిటి ?

కాళిదాసు—ఘనరామరావణి మహాసంగ్రామ రంగోద్భవం =
గొప్పదగు రామరావణ యుద్ధమువలనఁ గలిగిన
వాసన.

రాజు—పుచ్చః కిమ్ ? తోక యేమిటి ?

కాళిదాసు—ఘనతాళశత్రలిఖితం = తాటియాకులపు స్తకము.

రాజు—కిం పుస్తకం ? ఏమిపుస్తకము ?

కాళి—రాజన్ ! భూసురదైవతైశ్చ షఠితమ=బ్రాహ్మణులు దేవ
తలు షఠించునట్టి రామాయణగ్రంథము.

పూర్తిశ్లోక మీక్రింది విధముగ నున్నది.

శ్లో. కక్షే కిం తన? పుస్తకం, కి ముదకం? కావ్యార్థసారోదకం,

గంధః కిం? ఘనరామరావణమహాసంగ్రామరంగోద్భవః,

పుచ్చః కిం, ఘనతాళపత్రలిఖితం, కిం పుస్తకం? హేకవే!

రాజన్ ! భూసురదైవతైశ్చ షఠితం రామాయణపుస్తకం.

అప్పటికిని రాజు నమ్మక యేదీ చూపుచుని యడిగెను. కవి,

భువనేశ్వరిని ధ్యానించుచుఁ బైకిఁ దీచుగా నది రామాయణగ్రంథ మ

య్యెను. వానియం దీర్వ్యగల పండితులెల్ల రాదృశ్యమును గాంచి చకి

తులై సిగ్గునఁ దలవంచుకొని వెడలిపోయిరి.

భోజుని మరణవర్ణనము.

రాజోద్యావవసంబున నొకనాఁడు భోజకాళిదాసులు చల్లగా
విహరించుచు, నం దమర్పబడియున్న చలువరాతినైలపముఁ గూరు
చుండి లోకోత్తరసంగతులు జెప్పుకొనుచుండిరి. ప్రసంగవశమున రాజు
కవించుదుని జూచి యిట్లనియె. “ప్రియమిత్రమా ! నన్ను నారాజ్య
పాలనాదివిశేషము లెన్నియో శ్లోకరూపముగఁ జెప్పి నాకు శాశ్వతా
నంద మొనఁగూర్చితివి. కాని, చిరకాలమునుండి నా కొక కోరిక గలను.
నీవు మారుబలుకక నాకోరిక దీర్పవలయు. ఏమనిన ? నామరణానంత
రము ధారానగర మెట్లుండనో, నీనోట వినవలయునని యున్నది. ఆకొరఁ
తఁ దీర్చి నన్ను ధన్యుఁ జేయు” మనెను. కాళిదాసుఁడు, రాజుమా
టల కదరిపడి కోపతాపములు గలవాడై, “మహారాజా ! ఇదియేటి
కోరిక ? నిరంతరము నీయుష్షు బులుసుఁ దిగి, నీవలన నింతవాఁ
డనై, నీశ్రేయస్సు గోరువాడనై యున్న నేను, నీవు సజీవముతో

నుండగా, సీమరణవర్ణనము వర్ణించుటకు నా నో రెక్కాడును ? కుడిచి కూర్చుండనేరక నిట్టికోరిక గోరదగునా? ఇంతకంటె మహాపాప మెందైన గలదు? కావున నే నాపని జేయజాల"నని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అమాటలకు రాజన్యఁ డాగ్రహించి గుండై కాళిదాసు నావలకుఁ బొమ్మనెను. వెంటనే కవిచంద్రుఁ డటనుండి లేచిపోయి విలాసవతి యగు వేశ్యతోఁ గూడ నాదేశము విడిచి యేకశిలానగరంబునకుఁ బోయి నివసించుచుండెను.

అనంతరము రాజేంద్రుఁడు, తనకోరిక నెఱవేఱకపోవుటయే గాక, కాళిదాసుఁ గూడ దేశము విడిచి యెక్కడకుఁ బోయినదియుఁ దెలియక మిక్కిలి విచారగ్రస్తుఁ డయ్యెను. కొన్నాళ్లకు చారులవలనఁ గాళిదాసుఁ డేకశిలానగరమం దున్నట్లు విని, యొకనాటిరేయి తా నొంటరిగ గవిశేఖరుని కృపాంబునకు మారువేసమునఁ బోయి, శాస్త్రోక్తముగ శంఖనాదముఁ జేసెను. శంఖముఁ బూరించినవాఁ డెవ్వఁడా యని కవిశేఖరుఁడు వీధిగుమ్మముచోనికి వచ్చి, ఓయీ! నీవెవ్వఁడవని యడిగెను. రాజ తంత్రము మార్చి, దేవా! నేను కాపాలికుఁడను. ధారానగరవాసి నని చెప్పెను. "సాహసవిక్రమార్కుండును, నర్థిజనకల్పభోజుండునగు భోదనుపకరాజు ధారానగరమును, బాలించుచుండ, నీకు భిక్షాటనము సేయుగతి యెట్లు గలిగె"నని కవిరాజు ప్రశ్నించెను.

స్వామీ! నే నేమని విన్నవించుచు ? కొలదిదినములక్రిందటనే భోజమహారాజు స్వర్గస్థుఁ డయ్యెనని కాపాలికుఁడు భోరున నేడ్చెను. అమాటలు చెవినిబడగ నే కాళిదాసుఁడు మూర్ఛిల్లి, కొంతవడికి లేచి, 'హా! భోజమహారాజా! పండితజనకల్పభూజ! సాహసవిక్రమార్కా! కలియుగదేవేంద్ర! ఎంతలో దివికేగితివి? నీకు మరణకాల మాసన్న మగుటచేత న కాబోలు, నానాఁడు నన్ను సీమరణవర్ణన జేయుమని కోరితివి.' అని, కొంతవడి విచారించి యాక్రిందిశ్లోకమును జనివెను.

శ్లో. అద్య ధారా నిరాధారా, నిరాలంబా సరస్వతీ.

పండితాః ఖండితా స్సర్వే భోజరాజే దివంగతే.

తా. భోజరాజు స్వక్రియఁడగుటచేత నేడు ధారానగరము నిరాధారము. సరస్వతి యాలంబము లేనిదయ్యెను. పండితులకోరికలు భగ్నము లైనవి.

ఆశ్లోకము కాళిదాసునోటినుండి వెడలఁగ నే, కాపాలికుఁడు నిలు వున నేలఁగూలెను. కాళిదాసుఁ డతఁడట్లు నేలఁగూలుట శాశ్వత్యపడి వానియొద్దకుఁ బోయి పరీక్షించగా నతఁడు భోజరా జయ్యెను. “హర హరా! ఎంతపాప మొంతపాపము? మరణవార్త నాశోట వెలువడుట చేత రాజు మృతుఁ డయ్యెను. కవివాక్కు తప్పువనుట నిజమైనది.

అయ్యో! నాసంరక్షకుని నేనే చంపుకొంటినిగదా! నాయీపాపపరి హర మెట్లు?” అని పెల్లుగ నూఁచించి, జగదీశ్వరుని తనమనంబున దలంచి, పైశ్లోకము నిట్లు మాడ్చి మరలఁ జదివెను.

శ్లో. అద్య ధారా సదాధారా, సవాలంబా సరస్వతీ

పండితాః మండితాః సర్వే, భోజరాజే భువంగతే.

తా. భోజమహారాజు ధరాపాలనము జేయుటచే, ధారానగరము మంచియాధారము గలిగియున్నది. సరస్వతి మంచి యాలంబము గలది. పండితులందఱు గౌరవింపఁబడుచున్నారు.

అని శ్లోకముఁ జనువగ నే కాపాలికుని వేషముతో నేలఁగూలి యున్న మహారాజు లేచి నిలిచి, కాళిదాసునకు నమస్కరించెను భోజ కాళిదాసు లిరువురు గాఢాల్లింగనముఁ జేసికొనిరి. రాక్షాద్రా! ఎంతపని జేసితివి? దైవవశమున బ్రతికి, నాకు శాశ్వతక్షీ గలిగించితి వని కవి యనెను. వెంటనే రాజేంద్రుఁడు కాళిదాసును వెంటఁబెట్టుకొని ధారా నగరంబునకు పోయెను.

కతివ్రతావభావము.

భోజకాళిదాసులమైత్రీ భంగముజేయు నిద్యద్భృత మిదివఱ
కెన్నిసారులో బ్రతుక్కించి విఫలమనోరథులైరి. కాని, యసూయా
గ్రస్తులగు పండితులు మఱియొకసారి దీర్ఘముగ నాలోచించి, రాజాంతః
పురదాసియుగు చతురికను రావించి, ముత్యాలహార మొకటి దానిగళ
సీను నలంకరించి, చతురికా ! తొల్లింటి మారారవాతిశయములు నిల
బెట్టి, కాళిదాసుని దేశభ్రష్టు గావించుట కేదేని యుపాయముఁ బన్ని,
రాజున కతనిపై ద్వేషాగ్ని రగులఁగొల్పవలయు నని దాని నెంతయో
బ్రతిమలాడిరి. పేరకు పెన్నిధి దొఱకినచందమున, నమూల్యులగు ము
త్యాలహారము దొఱకుటచే నుబ్బి తబ్బిబెత్తి, తే పీఠాటికి కవిని గహ
నాంతములకుఁ బాఱదోలించెదఁ జూచుడు ! నాక్షణ్య యని వారితోఁ
బెప్పి రాజమందిరమునకుఁ బోయెను.

మరునాఁడు భోజమహారాజు హంసతూలికాతల్పాబుర శయ
నించి యుండఁ, జతురిక పాదము లొత్తునుఁ దనకు నిద్రవచ్చినట్లు
నటించి, రాజేంద్రుని మందిరమునకు గొలదిమూరముగ బగుడి, కపట
నిద్రతో నిట్లని వదరఁదొడఁగెను. “ఓసీ ! మంజువాణీ ! రాజద్రోహమని
మెనుఁ దలపకఁ గాళిదాసుఁడు దాసీవేషముతో రాణీమందిరమునఁ బ్రవే
శించి లీలాపతీదేవితో రమించుచున్నాఁడు. రాజు వచ్చుచున్నాఁడేమో
చూచుచుండవే.” రాజేంద్రుని డప్పుకి కింకను కలకనిద్ర నుండుటచే,
దాసీమాటలు కర్ణశూలములవలెఁ జెల్లినాటగా నదరిపడి లేచి, “చతు
రికా ! చతురికా !” అని గంభీరముగ బిలిచెను. దాసి గాఢనిద్రయం
దున్నట్లు నటించి ప్రత్యుత్తర మియలేను. అంత భోజుఁడు తన మనం
బున నిట్లని వితర్కించుకొనఁ దొడఁగెను. ఈచతురిక లీలాపతీ కాళిదా
సులమైత్రీ నెఱిగినదగుటచే నిట్లు పలవరించుచున్నది. స్త్రీ సాహస
మెవ్వఁ డెఱుఁగగలఁడు. కాళిదాసుఁడు స్త్రీ వేషమున సంతఃపురమునకు

వచ్చుచుండుట సత్యము. దాసిమాటలయం దబద్ధము లేదు. ఆహా !
 స్త్రీలు జగజుతలుగదా ! అని కొంతవడి చింతించి మరునాడు కొలువు
 కూటంబున కేకక, తనకు జ్వరము వచ్చినదని పండుకొని, కాళిదాసును
 బిలిపించెను. కవి వచ్చి కూర్చుండియుండగ, రాజు లీలావతీదేవినిఁ గూడ
 బిలిపించి, “లీలా ! నాకు పథ్యముఁ గొనిరమ్మ” నెను. రాణి లోనికిగి
 రజతపాత్రలో నన్నము పెరపప్పు బెట్టుకొని వచ్చి భర్తముందటఁ
 బెట్టెను. రాజేంద్రుఁడు వా రిరువురి యభిప్రాయముఁ దెలిసికొనవలెనని,
 యొకశ్లోకములో రెండుపాదములు రచించి

శ్లో. ముద్గదాళీ గదవ్యాళీ కవీంద్ర ! వితుషా కథం,

తా. ఓకవిరాజా ! రోగమునకు పామువంటిదగు పెసరపప్పు

పొట్టు లేకున్నదేమి ? అని చదివెను.

కాళిదాసుఁ డాశ్లోకమునకు నుత్తరార్థ మిటులఁబూరించెను.

అంధోవల్లభసంయోగా జ్ఞాతా విగతకంచుకా.

తా—అన్నమనుపెనిమిటితోఁ గలియుచున్నది గనుక, పెసర
 పప్పు ఆవికనుదీసివైచెను.

లీలావతీదేవియుఁ గవయిత్రి కావున, వానిశ్లోకార్థము గ్రహించి
 నదై, చిరునవ్వు మొగంబున వెలయ దల వాల్చుకొని యుండెను.

రాజయ్యఁ డది కనిపెట్టి, “యీమె నిజముగ కాళిదాసుతో
 మైత్రి గలిగియె యున్నది. మిత్రత్వ ముండుటచేతనే, రాణి సాన్నిధ్య
 మం దున్నదనియైన సొక్కోచిపకొ, నితఁడు మోటుదనముగ శ్లోకార్థము
 బూరించినాఁడు. ఈమెయు వానిరచన వినియు లజ్జ లేక మందహాసముఁ
 జేసినది.

శ్లో. అశ్వప్లుతం, వాసవగర్జితం చ, స్త్రీణాం చ చిత్తం, పురుషస్యభాగ్యం
 అవర్షణం చా, వ్యతివర్షణం చ, దేవో న జానాతి, కుతో మనుష్యః.

తా—గుఱ్ఱపుడకయు, మేఘగర్జనంబును, స్త్రీలచిత్తమును, పురుషునిభాగ్యమును, అతివృష్టియు, ననావృష్టియు దేవతలకైనను దెలిసికొనుట దర్శనము. ఇంక మనుష్యమాత్రుల కేమితెలియును?

ఈతఁడకరాధియైనను బ్రాహ్మణుడగుటఁ జూపఁగూడదు. అని రాజవ్యఁ డాలోచించి, కాళిదాసును జేసి, ‘ఓకవీ! నీవు నారాజ్యంబున నుండవలగు. మారుమాటాడక వెంటనే వెడలిపోమ్ము’ అని కఠినముగ శాసించెను. ఉత్తరక్షణమందే కాళిదాసుఁడు రాజునన్నిభానమునుండి తొలఁగి, తనవేశ్యాశృంగంబునకుఁ బోయి, దానితో నిట్లుచెప్పెను. “ఓప్రియామణీ! నేఁడు భోజరాజునకు నామీఁద మహాగ్రహము గలిగి నెన్ను తనరాజ్యమునుండి వెడలిపో మ్మనెను. ఇదంతయు నాయుం దసూయాపరులగు విద్వత్కవులు జేయించిన ప్రయోగముగాని వేఱొండుగాను. వారివలన నా కెన్నటికైనఁ బ్రాణాపాయమే గాని సుఖము లేదు రాజులు తరాజులవంటివారు. వారిచిత్తవృత్తి సరిగా నుండదు. ఇంక గతించినదానికిఁ జింతించుట వెఱ్ఱతనము. నా కనుజ్ఞ యిమ్ము. పోయి వచ్చెద.” నని పలుకగా విలాసవతి పానితో నిట్లని విన్నవించెను.

“ఓకవినాథా! మనోనాథా! ఏల యిట్లదైర్యపడెదరు? రాజసంబంధముఁ బోయినంతమాత్రమున మీ కెట్టికొఱంతయు లేదు. పానిధనముతో మనకవసరములేదు. నేను జీవించియుండగా మీమీఁద నీగనైన వ్రాలనీయక గాపాడుచుండెదను. మీరెక్కడకును బోవలదు. ఇంటనే యుండి హాయిగా సుఖపుడఁ మిమ్ము విడిచి నేను బ్రతుక లేను.” అని దీనానందయై వేషకొనెను. కాళిదాసుఁ డావేశ్యాదరణకు సంతసించి యచ్చోటనే కాలముఁ గడపుచుండెను.

అట్లుఁ గాళిదాసుఁడు వెడలిపోయినతరువాత, లీలావతీదేవి వినవ్రుయై, మనోహరా! జగద్విఖ్యాతమైనభోజకాళిదాసులమైత్రి నే దిట్లకారణముగ భగ్నమైనదేమి? రాజ్యమునుండి వెడలఁగొట్టునంతటి?

దారుణాపరాధ మతః డేమిచేసెను ? హితోత్తముఁడును, బుద్ధియుండు బృహస్పతివంటివాఁడును, విదవత్కవిజనాగ్రగణ్యుఁడును, జగత్ప్రసిద్ధచరితుఁడును, సరస్వతీదేవి యవతారమూర్తియునగు వానిపై నింతటి కోపకారణమేల ?

శ్లో. శోకారాతి పిత్రాణాం, ప్రీతి విస్రంభభాజనం
కేన రత్న మిదం సృష్టం మిత్ర మిత్యక్షరద్యయం.

తా—ఈమనెడిపగవారినుండి కాపాడునదియు, విశ్వాసమునకుఁ దానకమై గొప్పదైనదియు 'మిత్ర' యనుపదమునందలి రెడక్షరముల నెవఁడు సృష్టించెనోగదా !

రాజన్యఁ డామె కలుకు లన్నియు నాలించి, తనమనస్సాశయమెల్ల నామెతో విప్పిజెప్పెను. రాజమాటలకు దేవి భయాశ్చర్యజనితయై, మనోహరా ! దేహములు రెండైనను ప్రాణ మొక్కటిగ మెలఁగిన మనయన్యోన్యమున కెంతటియంతరాయము వాటిల్లెను ? నిష్కళంకమగు మీహృదయకమలమును జీకాసుబలచి, నావీర్యశోభి కిట్టి కళంక మాపాదింపఁదలఁచిన పాపాత్ము లెవ్వరు ? జగన్మోహనాకారులగు మిమ్ముఁ భర్తగాఁ బడయుటచేతనే నాజన్మ సార్థకమైనది. కాని, యిట్టిదారుణాపరాధము భరించి నే నెంక, మరుట కల్ల కావున, నాదేహత్యాగమునకు ముందు నాపతివ్రతాధర్మముచూత్రముఁ బరీక్షింపవలయును ? అనవుడు రాజు సరేనని, త్రామపామును, యెఱ్ఱగాగలినయినుపగుండును, బాణముసంధించియున్నవిల్లును దెప్పించి, దేవికిఁ జూపించెను. వెంటనే లీలావతీదేవి సుస్నాతయై వచ్చి, సూర్యభగవానున కంజలి ఘటించి, ఓజగచ్ఛమూ ! ప్రభాకరా ! త్రిమూర్త్యాత్మకా ! నీవు సర్వసాక్షివి. సర్వకాలసర్వావస్థల నుండును, భోజమహారాజు చరణారవిందములే గతియనినమ్మి యున్నదాననేని నామానప్రాణములుఁగాపా

డుము. నే నన్యథా వర్తించితినేని, కళంకినిగా దహించివేయుము. అని నమస్కరించి, త్రాచుపామును ముద్దబెట్టుకొని, అగ్నిగోళమువంటి యినుపగుండును చేతబెట్టుకొని, బాణముతో దన్నుగొట్టుకొనెను. ఆమె కెందును గీడు గలుగలేదు. మహాతేజస్వరూపియై, యపరదేవత వలె వెలుగొందుచున్న, భార్యపాతివ్రత్యధర్మమున కెంతయు రాజు చకితుడై, తన యవివేకమున కెంతయు సిగ్గుపడి పశ్చాత్తాపమున భార్యను క్షమార్పణఁ గోరెను. కాని, నిరపరాధిని, నిష్కళంకుని, నిరాడంబరుని, నీతిమార్గవర్థుని, నిష్పిద్రవిద్యాప్రతాపోజ్వలని కాళిదాసుని, నిష్కారణాపచాదభరంబున దేశముచుండి వెడలనడపిన తన యవివేకమునకు మిక్కిలి వగచి నాటిచుండియు నిద్రాహారములును, రాచకార్యములు, గూడ మాని విచారగ్రస్థుడై యుండెను.

భోజకాళిదాసుల పురఃసమాగమము.

కాళిదాసుఁడు పదభ్రష్టుడైననాటచుండి భోజరాజు సభామందిరము చంద్రుఁడు లేసి రాత్రివలెను, కీరములేనిపంజరమువలెను, సీతారాముల వియోగమువలెను తేజోపహీనమై మౌనమున వహించి యుండెను. ఆనాటి చమత్కారసమస్య లంతరించినవి. శృంగారహాస్యసశ్లోకపూరణములు మారణములైనవి. వినోదవాదప్రతివాదములు నిర్వాదము లైనవి. ఏదో సమయానుకూలముగ రాజేంద్రుఁడు సభకువచ్చి పోవుటయే గాని, కాళిదాసుని వియోగముతోనే కాలము జరిగిపోవుచుండెను.

ఒకప్పుడు రాజు పూర్ణచంద్రమండలమును జూచి, చెంతనున్న దేవీముఖ చంద్రమండలమును గూడ జూచి యిట్లని వర్ణించెను.

“తుళిణం లిఖ సల్లగ్నో ముఖచందస్ససోఽక్షు ఏదాపి”

అని రచించి, మరునాడు కొలువుకూటమున కేగి యాసమస్యను
బూరించుడని పండితుల కాజ్ఞయిచ్చెను. పండితు ల్లాశ్లోకార్థమును
గ్రహింపలేక నొక మొక మొకరు జూమకొనుచు మాటలాడ కూర
కుండిరి. రాజన్యఁడు వారియసమర్థతకు కోపోద్దీప్తితహృదయుడై, పండి
తులారా ! మీ రీశ్లోకముఁ బూరించుటకుగాను వారముదినములు గడు
విచ్చితిని. అట్లు పూరింపరేని నారాజ్యము విడిచి వెల్లిపోవలయునని
గట్టిగా నాజ్ఞయిచ్చెను.

ఇందులకుఁ గర్తవ్య మెఱులాయని పండితులందఱొకచోటసమా
వేశమైరి. నాటితో గడువుదినముగూడ సరిపోయినది. అంత శంకరుఁడు
లేచి తక్కినకవులం జూచి, మిత్రులారా ! ఇది మనస్వయంకృతాపరాధ
మే గాని వేఱు గాదు. హాయిగా కుడిచి కూర్చుండనేరక, దేవీనరప్రసా
దకక్షతాలబ్ధుడగు కాళిదాసుమహాకవియగు మత్సరము గలవారమై,
మహాపరాధము వానిపై మోపి దేశభ్రష్టుని గావించితిమి. మన మొం
ర్చిన పాపమనకుఁ బ్రతిఫలముగ నట్టిగతియే మనకుఁ బట్టింది. ఆతఁడే
యన్నచో నిట్టిస్వల్పవిషయమున మనకీతియుఁ బట్టియు డకు గదా !
ఇంక నెంతఁ జింతించినఁ బ్రయోజనము లేదు. ఆసమస్యపూరణము మాన
నల్లఁగాదు. మఱునాఁడు రాజభటులువచ్చి మనల వెడలగొట్టకమును పే
మన మీరేయి జల్లగా దాటిపోవుటయందు నుత్తమమనిచెప్పగా, నంద
ఱునలై యగిరి. అంత సూర్యాస్తమానాంతరమునఁ దమతమసామగ్రుల
నెల్ల బండ్లమీద వైచుకొని యోలుబిడ్డలతోఁ గూడ నడిరేయిని కలా
యనము సాగించిరి.

వారిబండ్లన్నియు విలాసవతిమందిరము వెనుకనున్న బౌలనుం
డియే.పోవుచుండెను. ఎద్దుల నదలించు కేకలును, గంటలగణగణధ్వనియుఁ
గళిదాసునకు నిద్రాభంగముఁగావించెను. కాళిదాసుఁడు వెటనే యొక
పంచారికను బంపి, “యాపోవుచున్నవా రెవ్వరో కనుగొని ర”వ్వుని

పంపించి, పోవుచున్నవారు రాజాస్థానకవులైయుండునని విలాసవతితో జెప్పి, దాసికొఱ కెరురుజూచుచుండెను. అంతలో దాసి వచ్చి 'దేవా! వారందఱు మనరాజుగారి పాడితులే. ఎందులకో పలాయన మగుచున్నా' రనిచెప్పెను. కాళిదాసుఁ డామాటలు విని వెంటనే వేషముమాన్చుకొని, మఱియొకత్రోవగుండ వారికంటెముందుగాఁ బోయి, వారిం గలిసికొని, "ఒకవిచంద్రులారా ! మీ రీయర్ధరాత్రుంబున నెచ్చటకు పోవుచున్నారు ? నే నొకసామాన్యకవిని. కాశీచూడి వచ్చుచు టిని. మీమూలమున భోజమహారాజును దర్శించి, ధన మార్జిపవలయునని కొండంత యాశతో బయలుదేరి వచ్చితి"నని విన్నవించెను. వానిమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తరముజెప్ప నందొకఁడు వానితో, తనపలాయనకథయు తయు జెప్పి సమస్య జదివి వినిపించెను. కాళిదాసుఁడు దానియుత్తరార్థ మీ క్రిందివిధముగఁ జదివెను.

శ్లో. అణు ఇది బు ణయది, కహం అణుకిది తస్సస్సకడి చందస్స ?"

ఆసమస్యాపూరణము మిక్కిలిరసవంతముగ నుండుటచే దమ ముప్పు తప్పినదని వారందఱు సంతసించి, కాళిదాసునకు సమస్కరించి తరిగి తమబండ్లను వెనుకకు మరలించుకొని పోయి గృహంబులఁ జేరుకొనిరి. మరునాఁడు వారందఱు రాజును దర్శించి, సమస్యాపూరణఁ జదివి వినిపించిరి. రా జది విసఁగానే, యీశ్లోకపూరణము కాళిదాసుదే నని గ్రహించుకొన్నవాడై, కవులకు దగినసత్కారములు గావించి పంపించెను. అనంతరము కవులలో నొకరినిబిలిపించి యీసమస్యాపూరణ యథార్థముఁ జెప్పనలె నని రా జడిగెను. అతండు జరిగిన సంగతంతయు నిజముగ చెప్పివె చెను.

రాజన్యుఁడు వానిమాటల ధోరణినిబట్టి, కాళిదాసుఁడు విలాస వతిమందిరమందే రహస్యముగ దాఁగియున్నాడని తెలిసికొని, వెంటనే తాను సహరివారముగ వేశ్యాగృహంబునకుఁ బోయెను. ఆకస్మికముగ

కాళిదాసుఁ డెదురుపడెను. వెంటనే భోజకాళిదాసు లిరువురు గాఢాల్లిం
గనముఁ జేసికొని, యానందబాష్పములు రాల్చిరి. రాజు కాళిదాసుని
కన్నీటిధారలు తనయుత్తరముముహూ దుడిచి, తనయశరాధశతంబులు
క్షుమింపునుని వేడుకొని తనయశ్వబుమీఁదఁ గాళిదాసుచుగూడ నె
క్కించుకొని రాజమందిరమునకుఁ గొంపోయి మహాదానంద మొందెను.

జారత్వ కళాశాస్త్ర పరీక్షాఫలితము.

భవభూతి కవిచంద్రుఁడే గాక, పూర్ణక్షపాకరబింబసదృశుఁడు.
ఒకప్పు డతఁడు దబ్బపండువంటి శరీరచ్ఛాయయుఁ గండపుష్పియు గలిగి
చూపరులహృదయములు కొల్లగొట్టునుండరాకారముతో, రాజమందిర
సమీపమునుండి పోవుచుండెను. రాజునకు దగ్గరచుట్టమైన యొకసుం
దరాంగి, పోవుచున్న భవభూతిని జూచి, మోహపరవశయై, తనమనో
రథము నీడేర్చునుని తనదాసిని వానియొద్దకు రామబార మంపెను.
దూతికమాటలు భవభూతి వినుటయు, నాయుత్తరక్షణమం దాలావణ్య
వతి, మేడ పై భాగమునుండి తన చాటుఁజూపులు బ్రసరింపుచు, మెఱపుఁ
దీక్షవలె మెఱయుటయుఁ గనుంగొని, కామశరపీడితుఁడై, యాలతాంగి
నెయ్యమున కియ్యకొనెను.

కాని, సుదృఢ్యగుగుకోటగోడలు గలిగి, రాజాంతఃపురము నిగం
తము విచ్చుగత్తుల పహారాలతో పోతుటీగయైనఁ జొర నీలులేకుండ
నుడుటచే నాజగన్నోహిని, తనమందిరమునుండి భవభూతిమందిరమువ
ఱకు భూమినుండి సొరంగ మొను ద్రవ్వించెను. అనంతరము భవభూతి
ప్రతిదిన మర్థరాత్రమున నాసొరంగముగూడ సంతఃపురముఁ బ్రవేశించి,
యాకాంతానుణితో స్వేచ్ఛగా సుఖముల ననుభవించుచుండెను. కొం
తకాలమున కాపడఁతి గర్భవతి యయ్యెను. చెలికత్తెలు భయపడి తమ
ప్రాణములవిఁగి కేయివచ్చునో యని, భోజరాజున కాయుదంతముఁ

దెలియబడింది. రాజ్యము, దామాటలు విని కోపగ్రస్తుడయ్యిందహస్యము తన యాతర గిక్కిరించుటగానికి దెలియబడి, యాతఃపుర గ్రోహి నెట్టులయిన బుట్టకొనవలె నని యోచించిరి.

ఒక దామరము దహస్యముగ బ్రవేశించి పరీక్షించగా, మరది రములోనికి సారంగముగూడ గనిపెట్టి, రాజుతో విన్నవించి, దానిలో నొకకత్తెరబోను నమర్చెను. ఇదంతయు నానుందరాగి కిసుమంతయు దెలియను. భవభూతియు యథాప్రకారముగ సారంగముగూడ బోయి, యాచీకటిలోనున్న దాని గుర్తింపలేక గత్తెరబోనుగో జిక్కువడి, యరచుటకై న వీలులేకుండ గుత్తుక గత్తిరింపబడుచు గ్రొన్నెత్తురులు గారుచుండగ, నానెత్తుటితో గోడమీద నీక్రిందివిధముగ శ్లోక మొకవ్రాసి, ప్రాణములు విడిచెను.

శ్లో. కేనా నసంతి భువి వానిరుహానతంసా
హంసావశీవలయినో జలసన్నివేశాః.

తా. ఈ భూలోకములో, దామరపువ్వులు శిరోభూషణములుగా నలరారునట్టియు, హంసలగుంపులు కంకణములుగా గలిగినట్టియు సరస్సు లెన్ని లేవు ?

తనప్రియుడు రాకపోవుటచే నాకోమలాగి యెగురుమామడుఁ బ్రాణములు విసిగి, సంశయామలచిత్తయై సారంగముచే తమ బోయి చచ్చిపడియున్న ప్రాణప్రియుని జూచి వెల్లుగ దుఃఖించెను. దానిచలన జరిగినవృత్తాంతము రాజు విని, తనమిత్రులతో నచ్చోచుకు బోయి, చచ్చిపడియున్న భవభూతిని జూచి యెంతయు నగచి, వెనుక నేరు జారత్వకళయందుపరీక్ష యివ్వవలసినదిగా నీతనిం గోరుటచే, నావల్లనే యిట్టియకాలమరణము సాప్రాప్తించిన దని విచారపడుచు గోడమీద వ్రాయబడియున్న భవభూతిశ్లోకార్థమును జరివి, మరునాడు పండితు

1. లను రావించి యది సమస్యగా నిచ్చి పూరించుడనెను. ఎవ్వరుగూడ దానిని పూరింపలేకపోవుటచే, గాళిదాసుఁ డీక్రిందివిధముగఁ బూరించెను. శ్లో॥ కిం చాతకః ఫల మపేక్ష్య సవజ్రపాతాం .

పౌరందరీ కలయతే ననవారిధారాం॥

తా. చాతకపక్షి యేమిఫలితమున కాసించి, పిడుగులతోఁగూడు కొన్నట్టి వర్షధారను గోరుచున్నది; అనగా లోకంబున సుందరాంగులెందఱొందఱో యుండగా నట్టిచారితో సుఖపలేక, మానవుఁ డపాయకరస్థలములకుఁ బోయి, యాచున్నకాంతల నేల గవగూడవలయు"నని భావార్థము.

ఆసమస్యపూరణమునకు రాజు కాళిదాసును మెచ్చుకొనెను. కాళిదాసు యుం దీర్ఘాగ్రస్తులగుపండితులుమాత్ర మది భవభూతియభిప్రాయము గావని వాదించిరి. కాళిదాసుఁడు వారిమాటల కెంతయు గినిసినవాడై, భవభూతిశవంబును తెప్పించి, మొదలమునకు శిరము నుట్టించి, హేజగన్మాతా ! భువనేశ్వరీ ! భక్తాభీష్టప్రదాయినీ ! నా మొఱ్ఱాలించి భవభూతిని బ్రతికింపు మని ప్రార్థించెను. భువనేశ్వరియను గ్రహవిశేషంబున నిద్రచుండి లేచిన్లుగ భవభూతి లేచెను. అంతఁ గాళిదాసు భవభూతిని జూచి, మీరు గోడపై వ్రాసిన శ్లోకమున కుత్తరార్ధ మేమని యడిగెను. అతఁడు గాళిదాసుపూరించినదే చదివెను. కాదని వాదించిన పండితులనోర్పు మూతలు పడిచవి. కాళిదాసునా జ్ఞు భవభూతి కాకాంత నిచ్చి రాజేంద్రుఁడు మెడ్డిజేసెను.

రోకలి సమస్య.

ఒకనాఁడు రాత్రి భోజరాజు ప్రచ్ఛన్నవేషముతోఁ బురవీధులు సంచరించుచుండ, సవయకాసనసుందరాంగి యొకతె లేతదిగురులవంటి తనమ్మగులహస్తముతో రోకలి బట్టుకొని ధావ్యులు దుడుడుదుడు.

ఆమెకుసుమ పేశలశరీరమును, శరీరమునుగడి వెలయుచు సమిచాయలును; చాయల కనుగుణ్యముగ వర్తించుముఖచంద్రము-డలకృత్యమును రాజు వీక్షించి, తనమకోబున రోదలినుద్దేశించి, “ఓరోడలీ! చిగుటాకులవ.టి యీమెకరస్పృశ్యభాగ్యముచేతనైన నీవు చిగర్చులేవుకదా! నీవు వట్టికట్ట వే” అని యర్థ మిచ్చుతెఱంగున నీక్రిందిశ్లోకార్థమును జగువుకొనెను.

“ముసల! కిసలయంతే తక్షణాద్యన్నజాతమ్ ?

అనంతరము భోజరాజు తనమందిరమునకుఁ బోయి మరునాఁ డుదయమున, నాసమస్య నిచ్చి పూరించుమని కాళిదాసునితోఁ జెప్పెను. అతఁడిట్లు పూరించెను.

శ్లో॥ జగతి విదిత మేతత్ కాష్టమేవాసి నూనం,
తదిపి చ కిల సత్యం కాననే వర్ధితోఽసి
నవకువలయనేత్రాపాణిసంగోత్సవేఽస్మిన్
ముసల! కిసలయంతే తక్షణాద్యన్నజాతమ్.

తా. ఓరోడలీ! క్రొత్తకలునలుబోలు నేత్రములుగల, యావెల జన్మని హస్తసాపర్కముచేతగూడ నీవుచిగురిపరిహేతువుచే నీ వరణ్య మైన వృద్ధిజెందుచున్నప్పటికి నీవు వట్టికొయ్యవేమనూ !

రాజన్యఁ డాశ్లోకపూరణసారస్యంబున కె తయు నానందించి కవిచంద్రుని నెంతయో గౌరవించెను.

పుట్టు మచ్చ.

చిత్రలేఖనము ననేకరాజాస్థానములఁ బేరు వడపిన గొప్పచిత్ర కాంక్షకుఁడు భోజమహారాజును దర్శించి, “ఓప్రభుగర్వేభ్య! చిత్రలే ఖనమందు నా కసమానప్రజ్ఞావిశేషములు గలవు. నాకై నేను బాగప కొను టతిశయోక్తి యొనరు తమకంటిప్రభువులసన్నిధానమున విచరించు

కొనుట మాకు విధియైనది. నే నందఱివలె మనుష్యులను జూచి వ్రా
యవాడను గాను. వారిరూపాకలు జూడక, వారితలవెండ్రుకనుమా
త్రము జూచి; దానిబట్టి, స్వరూపాదు లచ్చముగ వ్రాయగలవాడను.
తమరు నా లేఖనముఁ జిత్తగించి పరీక్షింపవలయునని ప్రార్థించుచున్నా
ను.” అనవుడు రాజు వానిప్రజ్ఞావిశేషములు పరీక్షింపఁ దలచి, పరి
చారిక నంతఃపురమునకుఁ బంపించి లీలావతీదేవితలవెండ్రుక నొకటిఁ
దెప్పించి వానికిచ్చి దీనినిబట్టి పట్టమహిషియగు లీలావతీదేవిత్రఫలక
మునువ్రాసి గొనితెమ్మని వానికాజ్ఞ యొసంగెను.

చిత్రకారుఁడు రాజాజ్ఞం బడసి, తనవిడిదిగృహ బునకుఁ బోయి
స్వల్పకాలములోనే చిత్రపువ్రాయట బూర్తిజేసి, యాబొమ్మనునట
గస్తూరితోఁ బట్టుపెట్టెను. వెంటనే యాతిలకము నుగట నిలువక
తొడపైఁ బడెను. మరల మొగమున జక్కగ దిలకమును బెట్టెను. అది
యగుడ తొడపైఁ బడిపోయెను. అట్లెన్నిసార్లును ప్రయత్నించినను
వెనుకటియై పట్ట జగెను. అక్కడందుల కె తయు జాతిల్లుచు నేమియు
దోచక క్షిణో నటునిటుఁ బచారుసేయుచుండుగాఁ గాళిదాసుఁ డెరుర
య్యెను. చిత్రకారుఁడు కాళిదాసునకు ననుస్కరించి, తిలకమువిషయమై
చెప్పి ప్రత్యుత్తరమునకు వేదియండెను. అంతఁ గాళిదాసు వానితో
నిట్లనియె. “ఓయీ! లోకంబునఁ బద్మినీజాతియువతులకు తొడమందుఁ
దప్పకఁ బుట్టునుచ్చ యుండును. లీలావతీదేవి పద్మినీజాతిస్త్రీ. కావున,
తొడయందు పుట్టుమచ్చ యున్నది. నీవు వ్రాముటలోఁ బుట్టునుచ్చ
వేయలేను గావున, మొగమునందుఁ బెట్టినతిలకము జారి, యాపుట్టు
మచ్చ యున్నచోటనే పడుచున్నది. కావున, నీవు మరల దిలకమును
పెట్టుము. పెట్టిన దెప్పటియటులనే జారి తొడమీద పడిపోవును.
తొడపైఁ బడినదాని నట్లే యుంచి, మరల దిలకమును పెట్టుము. పడిపో
వక నిలిచి యుండు”నని చెప్పి వెడలిపోయెను.

అంత నతండు గాళిదాసుఁడు చెప్పినప్రకారము సేయగ మొగమున గస్తూరీతిలకము చక్కగా నిలబడెను. అప్పుడతఁ డంతయు సంతసించి, కాళిదాసుని దేవునిగఁ దలంచి, మరునాఁ డాచిత్రకువును గొనిపోయి, సభావేదికపయి గూరుచున్న మహారాజునకు సమర్పించి నమస్కరించెను.

రాజన్యఁ డాచిత్రధలకమును జూచి, నిర్విణ్ణుడై ఆహా ! ఎంత చక్కగా వ్రాసినాఁడు ? చిరునవ్వు మొగముచు, పద్మములవంటినేత్రములును, గలిగి నిర్జీవమయ్య, సజీవముగ నున్నట్లు గాఁబ్బించు, దేవి కూపురేఖాదు లచ్చుక్కుద్దినట్లు చిత్రించిన, వానినేర్పున కెంతయు మెచ్చుకొని, నీచిత్రలేఖన మత్యంతరామణీయకముగ నున్నది. కాని, తొడమీఁద నల్లగా మచ్చవైచితివేమి ? యని యడిగెను. దేవిగారి కక్కడ పుట్టుమచ్చయున్నదనియు, దానిగుర్తుకై యచ్చట నొకమచ్చ బెట్టెననియుఁ జిత్రకారుఁడు చెప్పెను. అక్కడ పుట్టుమచ్చయున్నట్లు నీ వె తెలిసితి వని రా జడిగెను. కాళిదాసుఁడు చెప్పెనని జూగినసంగతంతయు నతండు రాజుతోఁ జెప్పెను.

వెంటనే రాజన్యఁడు కాళిదాసుని జేరి, 'యామె కచ్చోట పుట్టుమచ్చ యుండుట నీకెట్లు దెలిసె'నని యడిగెను అంతఁ గవి రాజ్యోత్సమా ! పద్మినీజాతిస్త్రీల కుత్సంగతలమున పుట్టుమచ్చ యుండుట లక్షణమై యున్నది. అతండు తిలకము దిద్దునపు డది జూరపోవుటయు, జిత్రలేఖకుఁడు న న్నడుగుటచేతను గ్రహించి చెప్పితిని. తరువాత దేవరచిత్తము. అని యూరకుండెను. రాజేంద్రుఁడు కాళిదాసుయం దనుమానము గలవాఁడై నీవు నేటినుండి నారాజ్యమునం దుండఁదగదు. తక్షణము వెడలిపోమ్మని చెప్పెను. వెంటనే కాళిదాసుఁడు సభామందిరము విడిచి, వేశ్యాగృహంబును జేరి, యచ్చోటనే రహస్యముగ గాలము గడుపుచుండెను.

కాళిదాసుని యకాలమరణము.

కాళిదాసుఁ డంతఃపురద్రోహి యని వెడలనడపిన్ గొన్నిదినంబు
లకు రాజన్యఁడు నిర్దోషియగు కవిచంద్రునియంక, మరల ననురాగము
గలవాఁడై, తనబుద్ధిమాంద్యమునకు మనంబున బళ్ళాత్తాప మొది
చారులను నానాదేశములకు బాపి వానికొఱకై వెదకించెను. కాని,
వానిజాడయే తెలియలేదు. కాళిదాసుఁడు వేశ్యాగృహంబుననే డాగి
యున్నాడని కొందఱుచు, పగలు పురబాహ్యప్రదేశముల డాగియుండి
రాత్రులయందా వేశ్యాగృహంబున నుండునని కొందఱును పలు తెరఁగుల
వక్కాణించిరి. రాజునకు వానిపోకడ యేమాత్రముఁ దెలియకపోవుటచే,
నతండు దప్పక కణ్యాంగనయింట నేరహస్యముగ నుండియుండుననితలంచి,
సపరివారముగ దానిమందిరమునకుఁ బోయి కాళిదాసుఁ డెక్కడున్నా
డని రాజు దానిం బ్రశ్నించెను. “మహారాజా ! నా కానుహాత్మునిజాడ
యే దెలియ”దని గణికాంగన క్రత్యుత్తర మొసంగెను. రాజన్యఁడు
దానిమాటలయందుఁ నమ్మకము లేనివాఁడై తనమనంబున నిట్లు తలంచె
ను. “కాళిదాసుఁ డీవేలయాలియం దధికానురాగము గలవాఁడు. ఒక
క్షణమేనియు నొకరినొక రెడఁబాసి యుండరు. అతఁడు రహస్యముగ
నిక్కడకు వచ్చి, పోవుచుండుట నిజము. కావున, నీగోడమీద నొక
యర్థశోకమును వ్రాసి పోయెదను. అతఁ డదిచూచినచోఁ దప్పక
బూర్తి చేయఁగలఁడు. నాభావార్థమున కనుగుణ్యముగ నతఁడు దప్ప
మత్రెవ్వఁ డీశ్లోకమునకు బూరింపలేడు. ఇదియే మంచి యుపాయ”మని
తలంచి, యాశ్లోకార్థమును వేశ్యమంచముప్రక్కనున్న గోడమీద
నీక్రిందివిధముగ వ్రాసెను.

శ్లో॥ “కుసుమే కుసుమోత్పత్తి శ్శూన్యతే న చ దృశ్యతే॥”

తా. పువ్వునందుఁ బువ్వుబుట్టుట విసలేదు. కనలేదు.

అని లిఖించి, యీసమస్యఁ బూరించినవానికి నారాజ్యముం దర్థ
భాగ మిచ్చెద ననికూడ దానిక్రిందవ్రాసి, వెడలిపోయెను.

భోజరాజు తలంచినట్లే కాళిదాసుఁ డర్థరాత్రంబున వేశ్యాగృహంబును రహస్యముగఁ బ్రవేశించి, రాజేంద్రుఁడు వచ్చి పోయిన యానంద్యుత్తాంతము దానివల్ల నెఱింగి, మరల వానికి షశ్చత్తాపంబుఁ గలిగినందలకు సంతపించి, యనంతర మాసమస్య నీక్రిందివిధముగఁ బూరించెను.

“బాలే తవను ఖాంభోజే దృష్ట మిందీవరద్వయం”

తా. ఓ బాలా ! నీను ఖను నెడు తామరపువ్వునందు కలువపూవులజంట కనుపించుచున్నది. అనగా, బువ్వుతోఁ బువ్వుపుట్టుట లోక విరుద్ధమైనను, యిప్పుటికాలమున కది కనిపించుచున్నది. ఎట్లనగా, నీను ఖను నెడు తామరపూవునందఁ గన్నులనెడు రెండునల్లకలువపూవులు వికసించినవి. అని భావము.

“బాలే” యనుమాట, విలాసవతియందు గలప్రేమాశీశ మమునఁ గాళిదాసుఁ డట్లు వర్ణించెను. విలాసవతి యాశ్లోకముచు వినఁగానే దురాశాశీషితురాలయ్యెను. కాళిదాసుఁ డీసమస్యను పూరించినాఁడని తెలిసినచో నర్థరాజ్యము వానికే దిక్కును. కావున, కాళిదాసును చంపినైచి, యాసమస్యను పూరించితి నని రాజుతోఁ జెప్పి, యర్థరాజ్యమును తానే సంగ్రహింపవలె నని తనమనంబున నిశ్చయించుకొనెను. అహ ! చూచితరికదా ! తన్ను పథికానురాగముతోఁ జూచుచు, సంపాదించిన ధనధాన్యరాసులన్నియు దానికే మొసంగుచు, సర్వము దానే యని భావింపుచు, నిజభార్యకంటె నెక్కుడుగ వాదించి పోషించి సుఖంబుఁజేయుచున్న కాళిదాసుని విలాసవతియగు వేశ్యారత్నము పోషింపఁగై, పాశభీతి లేక గఱచి చంపచున్నదిగదా ! అయ్యో ! కవితాచండ్రుఁడను, బ్రాహ్మ వ్రతముఁడను, కాన్తప్రసాదవర్ధితుఁడను, లోకోత్తర ప్రభావుఁడను, భోజమహారాజునకు బరమమిత్రుఁడు నగుకాళిదాసుఁడు గాఢనిద్రాముద్రితుఁడై యుండ, నాపిశాచియగు విలాసవతి, గుప్తఖడ్గ

ముతో వానికంఠమును జీల్చివైచెను పిమ్మట 'బాలే' యనుమాట, దీసివైచి, రాజును సంబోధించినట్లుగా 'రాజన్' అనుటకుబదులు 'రాజే' యనుమాట జేర్చి, తిరిగి యాశ్లోకమును భూర్జరశత్రుమూఁడ వ్రాసికొని సంతసించెను.

మరునాఁడుదయమున విలాసవతి కాళిదాసుని శవమున్నగదికి బదిలముగ దాళము వైచి, యాశ్లోకమును జేతఁగొని, రాజాస్థానమునకు బోయి, మహారాజుచు దర్శించి, రాజేంద్రా! దేవరవా రిచ్చినశ్లోకమును నేను పూరించితిని. చిత్తగింపుఁడని, యాశ్లోకమును జదివెను. ఆశ్లోకభావార్థము రాజన్యన కనుమానము గలుగఁజేయ తనమనఁబున నిట్లని విత్కించుకొనఁదొడఁగెను. "ఉపమానము, సరిసపదప్రయోగము నా కాళిదాసువే యని స్ఫురించుచున్నది. ఇతరసపుష్టిగ సమస్యచు బూరించువాఁ డీశ్లోకమున లేడు. ఈకణ్యాంగన కింతటిప్రజ్ఞ యెక్కడిది? ఇట్టి లలితపదప్రయోగము మహాకవులు గాని ప్రయోగింపఁజాలరు. కాని, కాళిదాసుఁడే యైనపక్షమున లక్షణముక్తముగ 'రాజన్' అని ప్రయోగింపవలెననిపదమనకు 'రాజే' యను తప్పుమపద మేల నుపయోగించును? ఇది తప్పక కాళిదాసువీరచితమే యైనను దీనిలో నేదో మోసమున్నదనుట నిజము. ఈవేశ్య రాజ్యకాంతూపరురాలై, కాళిదాసు నెటులో వంచించి శ్లోకము సంగ్రహించి, యిట్టిమహశబ్ద మిదియే నందు జేర్చి యుండవలయు" నని గ్రహించి, వేశ్యను జూచి, "ఓసీ! ఇది నీకవిత్వము గాదా. కాళిదాసుని రచన యని స్పష్టికరింపఁబడుచున్నది. కాళిదాసుఁ డెక్కడన్నాడు? వాని కేదేని ద్రోహము గావించి యీశ్లోకము సంగ్రహించితివా? లేక వానిసమ్మతిమూఁడనే గొనివచ్చితివా? నిజము వక్కాణింపుము. లేదేని నిన్నిదే చఁపించెదఁ జూడు" మని మేఘగంభీర స్వరముతోఁ బలుక, నావేశ్య గడగడపడకుచు, సాక్షాత్తు యమధర్మ రాజవలెఁ జూపట్టుచున్న రాజపాదంబులపైఁ బడి యెడ్చుచు, మహా

రాజా ! రాజ్యాపేక్షచే, గాళిదాసును నేనే జంపివైచితిని. 'బాలే' యని యతండు రచించెను. నే నది దీసివైచి 'రాజే' అని చెప్పితిని. సర్వనాశ నము గావించితిని. నావంటిపాపాత్మురా లీజగంబున లేదు. ఇంక నన్ను మీచిత్తానుసారముగ శిక్షింపుడు." అని గొల్లున నేడ్వసాగెను.

శ్రవణపుటంబులు వ్రక్కలించిన దానిమాటలు వినినంతనే "మహా రాజా, 'హా' యని యఱచి సింహాసనముమీఁదనే మూర్ఛిలెను. సభా బృందమంతయు నెలుగైతి యేడ్చెను. పరిచారకుల శీతలోపచారములచేఁ గొలదిసేపటికి రాజు మూర్ఛచుండి లేచి, "హా ! కుండితచక్రవర్తి ! హా మదాజ్ఞానువర్తి ! హా జగద్విఖ్యాతకీర్తి ! హా నిరాడంబరమూర్తి ! హా భువనేశ్వరీచరణకమలసేవానురక్తి ! నీ కప్పుడే నూరేండ్లు నీండెనా ? నీవంటి పరమమిత్రుని గోల్పోయిన యాయుభాగ్యున కీలోక మెందుకు ? రాజ్యసర్వస్వమెందుకు ? ఇంక నేనుఁకూడ నీతోఁ జరుదెంచెద. నేటితో సరస్వతి నిరాధార యైనది. కపితాకన్య యనాధ యైనది. పాండిత్యము భగ్నమైనది. సమస్యలు చల్లఁనవి. కవితారసప్రవాహిని యి కిపోయినది. నేఁడు కవితాచంద్రుఁ డస్తమించుటచే జగమంతయు సంధికారబాధుర మైపోయినది." అనిపలువిధముల హఃఖంపుచుఁ బూర్వజన్మవృత్తాంతము స్ఫురింపఁగాఁ గాళిదాసుఁడు పోయినయేషగడియ గే తనకు మరణ మున్నదని తెలిసికొని, నలయుసన్నాహముల కాజ్ఞ యొసంగెను.

భోజరాజు నిర్యాణము.

'కాళిదాసునితోఁబాటు భోజమహారాజుగూడ దేహత్యాగముఁ జేయుచున్నాఁడని తెలియుటతోడనే కుట్టణమాతలకు హాహాకారములు చెలరేగెను. భోజమహారాజు పరిపాలనమునఁ బ్రజలెట్టి యిక్కట్టులకు లోనుగాక, ధనకనకవస్తువాహనాదులు గలిగి సుఖించుచున్నారు. అందువలనఁ బ్రజలందఱు దముకా నుబాధుమిత్రు లెవరో చచ్చియున్నట్లుగా

కొల్లున నేడ్వసాగిరి. అంతఃపుర మంతయు రోదనధ్వనులతో మిన్న
ముట్టుచుండెను. మంత్రిసామంతాది విద్యత్క-విబృందమంతయు మహా
కఃఖ భరితులైరి.

అంత రాజాజ్ఞచే మంచిగంధపుగట్టలతో నొసటి యమర్పణ
జేయ. అగ్నిహోత్రునకు బ్రీతికరమగు నేతికడపలుగూడ సిద్ధము చేయఁ
బడెను. అప్పుడు రాజేంద్రుడు 'రాజ్యాంతే నరకంధృవ'మ్మను నారోగ్యక్తి
జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని సకలపాపాఘనివృత్తికొఱకును, మోక్షప్రాప్తికొఱ
కును, 'రామకథాసుధారస' మనుపేర ప్రబంధ మొందు, యాశుకవిత్వ
ముగా చంపూరామాయణము రచించి, యేడుగడియలలో సుందరకాం
డము ముగించెను. అప్పటికి తనకింకగడువు లేదని వెంటనే పోయి చిత్తి
నారోహించెను. ఉత్తరక్షణముందే లీలావతీదేవయు భర్తతో సహగమ
నముఁ జేయఁగలఁచి పసుపుబట్టలతోఁ జరుదొచి చితిపై భర్తప్రక్కనే
పండుకొనియెడు. వెంటనే చితి రగులుకొనెను. సతీపతు లిరువురు నిందు
ప్రాణములతోఁ గిమ్మనకుండ నగ్నిదేవున కాహుతులైరి. అట్టి యుత్తమ
సతీపతుల సహగమనభాగ్యమున కగ్నిదేవుడు తనకీలకాజ్వాల లాకసం
బంతువల్లు విజృంభించి, పరిచారికలు పోయినేతిని గడుపార త్రాగుచు
స్వల్పకాలములో దంపతులను భస్మీపటలము గావింపజేసెను.

భోజకాళిదాసులు గతిచినను, వారియశోవిరాజితక్తిచంద్రుడు
మాత్ర మిట్టే చంద్రతారార్కశరధిస్థాయిగ వెలుంగునుగాక.

సంపూర్ణము.

మండగబ్బ

(గ్రంథకర్త:—సోమరాజు రామానుజరావుగారు)

అద్భుతనిరూపకనవల !

ఆశ్చర్యకరమైనపాటలు !!

ఇదివరకు యీకవిచేతనే రచియింపబడిన భయానకభరితమైన 'రక్తజ్వాల' అను డిటెక్టివునవలలోని డిటెక్టివు గోవిందరావునాయుడే దీనిలోగూడ డిటెక్టివుననిచేసి తనయసాధారణ మేధాశక్తిని ప్రకటించినాడు. బంధింపబడిన తెలుపులు బంధించినట్లుండగనే గదిలో జరిగిన హత్యను నిరూపించుటకు గోవిందరావు కడినశ్రమ వర్ణనాతీతము ! కథలోవచ్చు-అయిదార్దురుపాత్రలపైనను, ఎవనిమట్టుకు వానిమీదనే-పరిస్థితులననుసరించి ప్రబలమగు సందేహము గలుచుండుట ! వారందరిలో హంతకు డెవ్వడాయనుమర్చరసందేహసంక్షోభముచే చమవరులు ప్రతిక్షణమును ఉద్రిక్తులగుట మహాచిత్రము ! అనుమానము గలిగినతోడనే హంతకునిగా ప్రతివానిని బంధించు అవివేకిగాక—గోవిందరావు మహాబుద్ధిసూక్ష్మతతో, నిజమైన హంతకుని శోధించునట్లుకును నిద్రాహారములు మాని ఛద్మవేషముతోనున్న హంతకుడగు కాళింగ మరాఠీని బంధించుటయందలి చిత్రవిచిత్రపరిస్థితులే యితర డిటెక్టివునవలలందున గాన్పింపవు. మండగబ్బయను గ్రంథనామమున కన్వయమును-గ్రంథమే చెప్పవలసియున్నదిగాని ప్రకటనలో వివరించుట పసందైనపనిగాదు. మండగబ్బ ఎంతభయంకరజంతువో-యీనవలయు అంతభయంకరమైనదని మాత్రము ముందుగా తెలుపుకొనగలము. నిరూఢతంత్రములతో నిండిన నవల ! భయానకకృత్యములతో పరిపూర్ణమైన నవల !—రహస్యవిధానములతో రమణీయమైననవల !—హత్యారంగములతో అడలజేయు నవల !—శృంగారకలాపములతో రంగారు నవల !—గోవిందరావునాయని గూఢచారితనముతో క్రోడీకరింపబడిన నవల !—క్రొత్తనవల ! వింతైన నవల ! డిటెక్టివునవల !

మొదటిభాగము రు 0-12-0.

రెండవభాగము రు 0-12-0.

వలయువారు:—సరస్వతీ బుక్ డిపో, బెజవాడ.

మహానగర పంచాయతీ పునర్వ్యవస్థీకరణ పరిశీలనావట్టిక

పునర్వ్యవస్థీకరణ సంఖ్య	TPLA116B108
పునర్వ్యవస్థీకరణ పేరు	మహానగర పంచాయతీ పునర్వ్యవస్థీకరణ
తారీఖు	26/10/24
ముందు అడ్డు	no
వెనుక అడ్డు	no
మొత్తం పేజీలు	81
విద్య సైట్ పేజీలు	no
భాగ పేజీలు	no
లేవ్ పేజీలు	no
తయారు చేసినది	ICP/DA/CEP
పేజీలు వివరించినది	K/DA/CEP
స్కాన్ చేసినది	Prathyusha
పరీక్ష చేసినది	prathyusha
పేజీలు పరిశీలించినది	
ఫైలింగు చేసినది	
ప్రకటించు చేసినది	
పరిశీలించు	Green